

OICU-IOSCO
INTERNATIONAL ORGANIZATION OF SECURITIES COMMISSIONERS

विश्व लगानीकर्ता सप्ताह २०२३ को अवसरमा प्रकाशित

धितोपत्र बजार तथा लगानीका आधारभूत पक्षसम्बन्धी जानकारीमूलक पुस्तिका, २०८०

नेपाल धितोपत्र बोर्ड खुमलटार, ललितपुर।

असोज १५, २०८०

विश्व लगानीकर्ता सप्ताह २०२३ को अवसरमा प्रकाशित

धितोपत्र बजार तथा लगानीको आधारभूत पक्षसम्बन्धी जानकारीमूलक पुस्तिका, २०८०

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

नीति, अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण विभाग

खुमलटार, ललितपुर ।

असोज १५, २०८०

विश्व लगानीकर्ता सप्ताह २०२३ को अवसरमा प्रकाशित

धितोपत्र बजार तथा लगानीको आधारभूत पक्षसम्बन्धी जानकारीमूलक पुस्तिका, २०८०

प्रमुख सम्पादक

डा. नवराज अधिकारी
कार्यकारी निर्देशक

सम्पादक

नारायण प्रसाद शर्मा, उप कार्यकारी निर्देशक
रेवत श्रेष्ठ, निर्देशक

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

नीति, अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण विभाग
खुमलटार, ललितपुर ।
असोज १५, २०८०

सम्पादकीय

धितोपत्रको निष्काशन, खरिद, बिक्री, वितरण तथा विनिमयलाई व्यवस्थित बनाई धितोपत्र बजार र धितोपत्र व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको काम कारबाहीलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नको लागि नेपाल सरकारबाट वि.सं. २०५० जेष्ठ २५ गते नेपाल धितोपत्र बोर्डको स्थापना भएको हो । बोर्ड धितोपत्र बजारमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको हक हितको संरक्षण गर्न, स्वच्छ, प्रभावकारी र पारदर्शी बजारको विकास तथा विस्तार गर्न र बजारमा प्रणालीगत जोखिमको न्यूनिकरण गर्ने उद्देश्य प्राप्तिका लागि प्रयत्नशिल रहेको छ ।

धितोपत्र बजारको दिगो एवं सन्तुलित विकासका लागि धितोपत्र बजारमा साक्षर एवं विवेकशिल लगानीकर्ताको सहभागिता अपरिहार्य हुन्छ । यसर्थ बोर्डले लगानीकर्ता साक्षरता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । विगतमा जस्तै यस वर्ष पनि बोर्डले International Organisation of Securities Commissions, IOSCO को आयोजनामा विश्व लगानीकर्ता सप्ताह २०२३ अन्तर्गत विभिन्न कार्यक्रमहरू देशव्यापी रूपमा सञ्चालन गर्ने लागेको छ । यस कार्यक्रममा धितोपत्र बजार सम्बद्ध सम्पूर्ण पक्षहरूको समेत सक्रिय सहभागिता रहेको छ ।

विश्व लगानीकर्ता सप्ताह २०२३ को अवसरमा बोर्डले धितोपत्र बजार तथा लगानीका आधारभूत पक्षसम्बन्धी जानकारीमूलक पुस्तिका, २०८० प्रकाशन गरेको छ । दुई भागमा विभाजन गरिएको यस पुस्तिकाको प्रथम भागमा वित्तीय प्रणाली र धितोपत्र बजारसँग सम्बन्धित विविध पक्षहरूको जानकारी दिने प्रयास गरिएको छ भने दोस्रो भागमा लगानीका आधारभूत पक्षसम्बन्धी जानकारीहरू समावेश गरिएको छ । यस्तै, पुस्तिकाको अनुसूचिहरूमा धितोपत्र बजारमा बारम्बार सोधिने प्रश्नहरू र बजारको विगत १५ वर्षको अवस्थालाई चार्टको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत पुस्तिका धितोपत्र बजारको बारेमा जानकारी लिन चाहने सर्वसाधारण लगानीकर्ता लगायत अन्य सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई उपयोगी हुने विश्वास लिइएको छ ।

प्रमुख सम्पादक

२०८० असोज १५

विश्व लगानीकर्ता सप्ताह २०२३

विषय सूची

पेज नं

भाग एक धितोपत्र बजार

१. वित्तीय प्रणाली तथा वित्तीय बजार	१
२. धितोपत्र बजारको अवधारणा.....	२
३. धितोपत्र बजारको महत्व.....	२
४. आर्थिक विकासमा धितोपत्र बजारको भूमिका.....	३
५. नेपाल धितोपत्र बोर्ड	३
६. नियमन तथा कानूनी व्यवस्थाहरू	४
७. बोर्डले नियमन गर्ने संस्था	६
८. बोर्डको काम कर्तव्य र अधिकार.....	७
९. धितोपत्र बजार संयन्त्र	८
१०. धितोपत्र बजारका उपकरणहरू	९
११. धितोपत्रको प्राथमिक बजार	१०
१२. आस्वा प्रणाली तथा सि-आस्वा प्रणाली.....	११
१३. मेरो सेयर सुविधा	१२
१४. आव्हानपत्र तथा विवरणपत्र	१२
१५. धितोपत्रको दोस्रो बजार र नेपाल स्टक एक्सचेंज लि	१३
१६. केन्द्रीय निक्षेप सेवा.....	१३
१७. डिम्याट खाता	१४
१८. सामूहिक लगानी कोष.....	१५
१९. सामूहिक लगानी योजना.....	१५
२०. क्रेडिट रेटिङ	१६
२१. क्रेडिट रेटिङ संकेत	१७
२२. धितोपत्र व्यवसायी सेवाहरू	१८
२३. विशिष्टीकृत लगानी कोष	१९
२४. ओभर द काउन्टर बजार	२०

भाग दुई

लगानीका आधारभूत पक्षहरू

१. धितोपत्रमा लगानी.....	२१
२. धितोपत्र बजारमा लगानी व्यवस्थापन.....	२१
३. धितोपत्रको लगानीमा जोखिम.....	२१
४. धितोपत्र बजारमा प्रवेश	२२
५. संस्थागत लगानीकर्ता.....	२२
६. संस्थागत सुशासन.....	२२
७. प्राथमिक बजारमा बुक बिल्डर	२३
८. धितोपत्रको दोस्रो बजारमा मूल्य निर्धारण	२४
९. धितोपत्र बजारमा विश्लेषण विधि.....	२४
१०. मौद्रिक नीति तथा धितोपत्र बजार	२५
११. वित्तीय नीति तथा धितोपत्र बजार.....	२५
१२. सूचिकृत कम्पनीको वित्तीय विवरण.....	२५
१३. समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू	२६
१४. वित्तीय संकट र धितोपत्र बजार	२६
१५. धितोपत्रको दोस्रो बजारका परिसूचकहरू तथा पछिल्लो अवस्था	२७
१६. खरिद वा बिक्री आदेश र मूल्य समय प्राथमिकता	२८
१७. कम्पनी वा संस्थाको अधिकृत पुँजी, जारी पुँजी र चुक्ता पुँजी	२८
१८. सर्किट ब्रेकर तथा बुक क्लोज	२९
१९. बुल मार्केट र बियर मार्केट	२९
२०. मूल्य संवेदनशील सूचना.....	३०
२१. धितोपत्रको राफसाफ तथा फछ्यौट	३०
२२. फछ्यौट सुनिश्चित कोष	३०
२३. धितोपत्र सम्बन्धी कानुनमा लगानीकर्ताको हकहित रक्षा व्यवस्था	३१
२४. कम्पनी कानुनमा लगानीकर्ताको हक हित संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था	३१
२५. साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको अधिकार	३२
२६. लगानीकर्ताले धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा जान्नुपर्ने कुराहरू	३२

cg'; M !M lwtfkq ahf/df af/Daf/ ; f]wg]k]gx?===== #&
 cg'; M @M lwtfkq ahf/sf]kj]O ===== \$&

भाग-एक**धितोपत्र बजार****१. वित्तीय प्रणाली र वित्तीय बजार**

वित्तीय संस्था, वित्तीय उपकरण र वित्तीय मध्यस्थताको सामूहिक स्वरूपलाई वित्तीय प्रणालीको रूपमा बुझनु पर्दछ । वित्तीय साधनको परिचालन र उपयोग गर्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति, संस्था र संयन्त्र तथा यस्तो कारोबारका लागि आवश्यक कानूनी र नियमन निकायको व्यवस्था समेतलाई वित्तीय प्रणाली भनिन्छ । वित्तीय प्रणालीले पुँजीको माग हुने पक्ष र सो को आपूर्ति गर्ने पक्ष बीच मध्यस्थताको कार्य गर्दछ । यस्ता तत्वहरूमा वित्तीय संस्था, वित्तीय बजार, वित्तीय उपकरण, बचतकर्ता, ऋणी, बीमा क्षेत्र तथा नियमन निकायहरू वित्तीय प्रणालीमा पर्दछन् जसले समाजमा छारिएर रहेको बचत तथा पुँजी (Surplus Fund) लाई एकत्रित गरी आवश्यक परेको क्षेत्र (Deficit Sector)/उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाह गर्न तथा परिचालन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

अर्थतन्त्रको एउटा क्षेत्रमा रहेको बचतलाई अर्को क्षेत्रमा प्रवाहित गर्ने बजार तथा व्यवसायिक फर्म, व्यक्ति तथा सरकारका लागि आवश्यक हुने अल्पकालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन अवधिको वित्तीय आवश्यकता पूर्ति गरिने बजारलाई वित्तीय बजारको रूपमा बुझ्न सकिन्छ । वित्तीय बजार अन्तर्गत मुद्रा बजार तथा पुँजी बजार रहेका हुन्छन् । यी दुई बजारको माध्यमबाट बचत हुने पक्षले लगानी गर्न तथा पुँजी आवश्यक हुने क्षेत्रले आफुलाई आवश्यक पुँजीको व्यवस्था तथा परिचालन गर्न सक्दछन् ।

अ) मुद्रा बजार: एक वर्ष वा सो भन्दा कम समयका धितोपत्रहरू कारोबार हुने बजारलाई मुद्रा बजार (Money Market) भनिन्छ । यस बजारबाट कम्पनी तथा सरकारले अल्पकालीन वित्तीय आवश्यकता पुरा गर्दछन् भने लगानीकर्ताले पनि छोटो समयको लागि लगानी गर्नु परेमा यस बजारमा प्रवेश गर्दछन् । यस बजारमा लगानीकर्ताहरूले चाहेको समयमा खरिद बिक्री गर्न सक्ने भएकोले यस बजारका प्रतिभूतिहरूमा तरलता र सुरक्षाको गुण बढी हुन्छ जसले जोखिम न्युन गराउँदछ, सोही अनुसार प्रतिफल पनि कम नै हुने गर्दछ । मुद्रा बजारको नियमन नेपाल राष्ट्र बैंकले गर्दछ । मुद्रा बजारका मुख्य उपकरणरूपमा सरकारले जारी गर्ने ट्रेजरी बिल्स, पूनः खरिद सम्झौता (रिपो), रिर्भस रिपो, निक्षेप प्रमाणपत्र, संगठित संस्थाले जारी गर्ने वाणिज्य पत्र, बैंकर्स स्वीकृतिपत्र जस्ता अल्पकालीन धितोपत्रहरू पर्दछन् ।

आ) पुँजी बजार: विशेष गरी एक वर्ष भन्दा बढी परिपक्व अवधि भएका वित्तीय औजारहरूको कारोबार हुने बजारलाई पुँजी बजार भनिन्छ । पुँजी बजार कुनै पनि देशको वित्तीय प्रणालीको महत्वपूर्ण अंगको रूपमा रहेको पाईन्छ । कृषि, उद्योग, व्यापार तथा सरकारका लागि आवश्यक हुने दीर्घकालीन तथा मध्यकालीन पुँजी सहज तथा कम लागतमा यस बजारमार्फत आपूर्ति गर्न सकिन्छ । पुँजी बजार अन्तर्गत धितोपत्र बजार तथा गैर-धितोपत्र बजार गरी दुई किसिमको बजार रहेका हुन्छन् ।

२. धितोपत्र बजारको अवधारणा

सामान्यरूपमा धितोपत्र बजारलाई पुँजी बजार पनि भन्ने गरिन्छ । तर पुँजी बजारको दायरा धितोपत्र बजारको दायरा भन्दा फराकिलो हुन्छ जस भित्र धितोपत्र बजारको अतिरिक्त मध्यम तथा दीर्घकालीन निक्षेप तथा ऋण प्रवाह पनि पर्दछन् । धितोपत्र खरिदकर्ता तथा बिक्रेतालाई एकै ठाउँमा ल्याई निरन्तर रूपमा धितोपत्रको खरिद, बिक्री वा विनिमय कार्य सम्पन्न गर्ने बजार, स्थान वा सुविधा समेतलाई धितोपत्र बजारको रूपमा बुझनु पर्दछ । यस बजारमा विशेषत : एक वर्ष भन्दा बढी समयमा परिपक्व हुने वित्तीय सम्पति वा साधनहरूको खरिद बिक्री गरिन्छ । कम्पनी तथा सरकारले आफ्नो दीर्घकालीन वित्तीय आवश्यकता पुरा गर्नको लागि विभिन्न प्रकारका धितोपत्रहरु जस्तै साधारण सेयर, पूर्वाधिकार सेयर, ऋणपत्र, सामूहिक लगानी योजना, आदि जारी गर्दछन् र यस्ता धितोपत्रहरु कारोबार हुने बजारलाई नै धितोपत्र बजार भनिन्छ । पछिल्लो समय धितोपत्र बजारको क्षेत्र र भूमिका विस्तार हुँदै गएको छ । दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न, हरित अर्थतन्त्रलाई प्रोत्साहन गर्न तथा वातावरण, समाज र सुशासन (Environment, Social and Governance, ESG) लाई समेत प्रवर्द्धन गर्न सक्ने साधन तथा संयन्त्रको रूपमा धितोपत्र बजारलाई प्रयोग गर्न थालिएको छ । यसले धितोपत्र बजार थप बहुआयामिक संयन्त्रको रूपमा विकसित हुन थालेको देखाउँछ । धितोपत्र बजारलाई मुख्यतः प्राथमिक बजार र दोस्रो बजार गरी दुई किसिमले वर्गीकरण गरिन्छ ।

३. धितोपत्र बजारको महत्व

दीर्घकालीन पुँजीको परिचालन उत्पादनशील क्षेत्रतर्फ गराई प्राप्त प्रतिफललाई अधिकाधिक व्यक्तिले उपभोग गर्न पाउने अवसरको सिर्जना गर्नु नै धितोपत्र बजारको मूल उद्देश्य रहेको हुन्छ । यसर्थे अर्थ व्यवस्थाको विकासका लागि धितोपत्र बजारको महत्वलाई देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- दीर्घकालीन पुँजीको प्रभावकारी परिचालन गर्न,
- सरकार तथा संस्थागत क्षेत्रलाई आवश्यक दीर्घकालीन पुँजी व्यवस्था गर्न,

- बचत परिचालन तथा लगानीमा वृद्धि ल्याउन,
- देशको औद्योगिकीकरण तथा पूर्वाधार विकास गर्न,
- देशको अर्थतन्त्रको विकास-विस्तारको प्रतिफल सर्वसाधारणमा समानरूपमा वितरण गर्न,
- वित्तीय बजारको सन्तुलित एवं एकीकृत विकास गर्न,
- कम लागतमा पुँजी परिचालनको व्यवस्था गर्न,
- खुला बजार अर्थतन्त्रलाई सबलीकरण गर्न ।

४. आर्थिक विकासमा धितोपत्र बजारको भूमिका

धितोपत्र बजारले पुँजी परिचालनको एक महत्वपूर्ण सञ्चारको रूपमा कार्य गरी देशको आर्थिक विकासमा अपरिहार्य भूमिका खेल्दछ । यसर्थ देशको आर्थिक विकासमा धितोपत्र बजारको भूमिकालाई देहाय बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- देशमा आवश्यक हुने दीर्घकालीन पुँजीको प्रभावकारी परिचालन यस बजार मार्फत गर्न सकिन्छ ।
- कुनै पनि देशका विकास निर्माणमा सरकारलाई चाहिने दीर्घकालीन पुँजी यसै बजारको माध्यमबाट संकलन गर्न सकिन्छ ।
- देशको औद्योगिकीकरण तथा पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक हुने ठूलो आकारको पुँजी प्राप्त गर्नका लागि यस बजारको उल्लेखनीय भूमिका रहन्छ ।
- दीर्घकालीन तथा मध्यमकालीन पुँजी न्यून लागतमा यस बजारमार्फत प्राप्त गर्न सकिने हुँदा ठूलो आकारको पुँजी आवश्यक हुने योजनाहरू समेत बनाउन संभव हुन्छ ।
- पुँजीको अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय परिचालन सरल एवं न्यून लागतमा गर्न संभव हुन्छ ।
- धितोपत्र बजार देशको वित्तीय बजारको अभिन्न अंगको रूपमा रहने हुँदा यसले समग्र बजारको सन्तुलित एवं एकीकृत विकास हुन सहयोग पुरदछ ।

५. नेपाल धितोपत्र बोर्ड

नेपाल धितोपत्र बोर्ड (बोर्ड) नेपालको धितोपत्र बजारको नियमन र सुधार तथा विकास गरी धितोपत्रमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्ने उद्देश्यले धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम स्थापित नियमन निकाय हो । बोर्ड धितोपत्रको निष्काशन, खरिद, बिक्री, वितरण तथा विनिमयलाई व्यवस्थित बनाई धितोपत्र बजार र धितोपत्र व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको काम कारबाहीलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नको लागि नेपाल सरकारबाट वि.सं. २०५० जेष्ठ २५ गते बोर्डको स्थापना भएको हो ।

साथै वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ जारी भएपश्चात बोर्डमा वस्तु विनिमय बजारको नियमन गर्ने जिम्मेवारी समेत थपिएको छ ।

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम बोर्डमा देहाय अनुरूपको सञ्चालक बोर्ड रहने व्यवस्था छ:

- धितोपत्र बजार व्यवस्थापन, पुँजी बजार विकास, आर्थिक, वित्तीय, वाणिज्य, व्यवस्थापन वा कानुन विषयमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी कम्तीमा सात वर्ष काम गरेका लब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तिहरूमध्येवाट नेपाल सरकारद्वारा नियुक्त व्यक्ति अध्यक्ष,
- सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय-सदस्य
- सह-सचिव, कानुन, न्याय तथा संसदीय मामिला व्यवस्था मन्त्रालय -सदस्य
- नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रतिनिधि -सदस्य
- नेपाल चाटर्ड एकाउण्टेन्ट्स संस्थाको प्रतिनिधि -सदस्य
- नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघको प्रतिनिधि-सदस्य तथा,
- पुँजी बजार विज्ञहरूमध्ये नेपाल सरकारबाट मनोनित एक व्यक्ति विज्ञ सदस्य ।

साथै बोर्ड व्यवस्थापन अन्तर्गत कार्यकारी प्रमुख भई कार्य गर्ने अध्यक्ष, विभागमा कार्यकारी निर्देशक, महाशाखामा उप कार्यकारी निर्देशक, शाखामा निर्देशक, सहायक निर्देशक र सहायक स्तरका कर्मचारीहरू रहने व्यवस्था रहेको छ । बोर्डको सोच लक्ष्य, मूल्य मान्यता तथा उद्देश्यहरूलाई देहाय अनुरूप प्रस्तुत गरिएको छ ।

- **सोच (Vision):** आधुनिक, गतिशिल, दक्ष तथा विश्वसनीय धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारको विकास गर्ने ।
- **विशेष कार्य (Mision):** लगानीकर्ताको सुरक्षा, स्वच्छ, पारदर्शी र पहुँचयोग्य धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजारमार्फत पुँजी निर्माणमा सहजीकरण गर्ने ।
- **मूल मान्यता (Core Values):** उच्च नैतिकता, सामूहिक योगदान, जवाफदेहिता, उत्कृष्टता, स्वच्छता र प्रभावकारिता ।
- **उद्देश्य (Objective) :** लगानीकर्ताको हितको संरक्षण गर्दै बजारलाई स्वच्छ, तथा पारदर्शी बनाउनु र प्रणालीगत जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।

६. नियमन तथा कानुनी व्यवस्थाहरु

धितोपत्र तथा वस्तु विनिमय बजारलाई नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्नका लागि देहाय बमोजिमका

कानुनी व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

क) ऐनहरू

१. धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३,
२. वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४,
३. सम्पति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी सम्पति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ तथा अन्य सम्बन्धित ऐन,
४. कम्पनी ऐन, २०६३ ।

ख) नियमावलीहरू :

१. नेपाल धितोपत्र बोर्ड सम्बन्धी नियमावली, २०६४,
२. धितोपत्र बजार संचालन नियमावली, २०६४,
३. धितोपत्र व्यवसायी (धितोपत्र दलाल तथा धितोपत्र व्यापारी) नियमावली, २०६४,
४. धितोपत्र व्यवसायी (मर्चेन्ट बैंकर) नियमावली, २०६४,
५. सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७,
६. धितोपत्रको केन्द्रीय निष्क्रेप सेवा नियमावली, २०६७,
७. क्रेडिट रेटिङ नियमावली, २०६८,
८. धितोपत्र दर्ता तथा निष्काशन नियमावली, २०७३,
९. वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावली, २०७४,
१०. धितोपत्र सूचीकरण तथा कारोबार नियमावली, २०७५,
११. विशिष्टीकृत लगानी कोष नियमावली, २०७५ ।

ग) निर्देशिकाहरू:

१. लगानी व्यवस्थापन(पोर्टफोलियो व्यवस्थापन) निर्देशिका, २०६७,
२. सामूहिक लगानी कोष निर्देशिका, २०६९,
३. धितोपत्र खरिद (सार्वजनिक निष्काशन) सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३,
४. धितोपत्र निष्काशन तथा बाँडफाँट निर्देशिका, २०७४,
५. धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशनको केन्द्रीकृत विद्युतीय सेवा कार्य संचालन निर्देशिका, २०७४,
६. सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको संस्थागत सुशासन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४,

७. सम्पति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशन, २०७६,
८. बुक बिल्डिंग निर्देशिका, २०७७,
९. धितोपत्र दर्ता गराएका संगठित संस्था एक आपसमा गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्ती सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९।

घ) विनियमावलीहरू:

१. सरकारी ऋणपत्र दोस्रो बजार व्यवस्थापन विनियमावली, २०६२,
२. ओटिसी (ओभर द काउन्टर) बजार सञ्चालन विनियमावली, २०६५,
३. धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा विनियमावली, २०६८,
४. धितोपत्रको राफसाफ तथा फर्छ्यौट विनियमावली, २०६९,
५. धितोपत्र सूचीकरण विनियमावली, २०७५,
६. धितोपत्र कारोबार सञ्चालन विनियमावली, २०७५ आदि।

७. बोर्डले नियमन गर्ने संस्थाहरू

बोर्डले धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनियम बजारसँग सम्बन्धित संस्थाहरूको नियमन गर्दछ । बोर्डबाट धितोपत्र बजार तर्फ नेपाल स्टक एक्सचेंज लि.(नेप्से), सिडिएस एण्ड क्लियरिङ लि.(सिडिएससि), शाख मूल्यांकन संस्था, धितोपत्र दलाल व्यवसायी, मर्चेन्ट बैंकर, निष्काशनकर्ता कम्पनी, सूचीकृत कम्पनी, सामूहिक लगानी कोष, निक्षेप सदस्य र आस्वा सदस्य जस्ता कुल ६९३ संस्थाको नियमन गर्दछ भने वस्तु विनियम बजार तर्फ वस्तु विनियम बजार तथा वस्तु कारोबार व्यवसायीहरूको नियमन गर्दछ । बोर्डले नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने प्रत्यक्ष बजार सहभागीलाई देहाय बमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

बोर्डले नियमन गर्ने संस्थाको विवरण (आ.व. २०८०।।०८। भद्रौ मसान्तसम्म)		
क्र.स.	बजार सहभागीको नाम	संख्या
१.	नेपाल स्टक एक्सचेंज लि.	१
२.	सिडिएस एण्ड क्लियरिङ लि.	१
३.	क्रेडिट रेटिङ कम्पनी	३
४.	सामूहिक लगानी कोष(दर्ता)	२०
५.	धितोपत्र व्यापारी(स्टक डिलर)	२

६.	मर्चेण्ट बैंकर	३०
७.	धितोपत्र दलाल (स्टक ब्रोकर)	८५
८.	निष्क्रेप सदस्य	१०३
९.	आस्वा सदस्य	४३
१०.	योग्य संस्थागत लगानीकर्ता	१३९
११.	विशिष्टीकृत लगानी कोष	१२
१२.	सूचीकृत संगठित संस्था	२५४
	जम्मा	६९३

८. बोर्डको काम कर्तव्य र अधिकार

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम बोर्डका काम, कर्तव्य र अधिकारहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

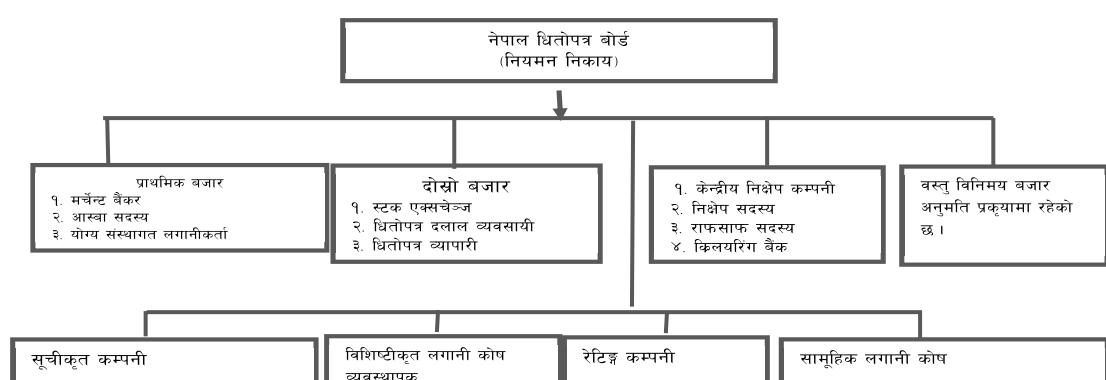
- पुँजी बजारको विकाससँग सम्बन्धित विषयका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई आवश्यकतानुसार परामर्श दिने ।
- धितोपत्र बजार, धितोपत्र व्यवसाय संचालन अनुमति दिने, काम कारवाहीको नियमन तथा अनुगमन गर्ने र नियमानुसार कार्य गरेको नपाइएमा धितोपत्र बजारको अनुमतिपत्र निलम्बन वा खारेज गर्ने ।
- धितोपत्र सार्वजनिक रूपमा निष्काशन गर्न सक्ने गरी स्थापना भएको संगठित संस्थाको धितोपत्र दर्ता गर्ने, दर्ता भएको धितोपत्रको निष्काशन, हस्तान्तरण, विक्री र विनिमयलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने ।
- सामूहिक लगानी योजना तथा लगानी कोष कार्यक्रम संचालन गर्न स्वीकृति दिने तथा सोको नियमन र अनुगमन गर्ने ।
- धितोपत्र बजार तथा धितोपत्र कारोबारमा संलग्न धितोपत्र व्यवसायसँग सम्बन्धित संस्थाहरूको विनियम स्वीकृत गर्ने ।
- धितोपत्र कारोबार सम्बन्धी हिसाव राफसाफ गर्ने कामलाई नियमति तथा व्यवस्थित गर्ने ।
- धितोपत्र बजारको प्रवर्द्धन, सम्वर्द्धन र स्वच्छ संचालनका लागि धितोपत्रको परिमाण र कारोबारको तरिकालाई नियमित गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने गराउने ।
- धितोपत्र लगानीकर्ताको हितको संरक्षण गर्नका लागि धितोपत्रको भित्री कारोबार वा धितोपत्र कारोबार सम्बन्धी अन्य कसुर हुन नदिन आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

- साथै, वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ बमोजिम वस्तु विनिमय बजार तथा वस्तु कारोबारको विकाससँग सम्बन्धित विषयमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने, उक्त बजार वकासको लागि दीर्घकालीन तथा अल्पकालीन योजना तथा नीति स्वीकृत गर्ने, वस्तु तथा वस्तु करारको खरिद, बिक्री, हस्तान्तरणलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्ने जस्ता मुख्य अधिकार बोर्डमा रहेका छन्।
- त्यसैगरी सम्पति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन (दोस्रो संशोधनसमेत), २०६४ बमोजिम नियमन निकायको रूपमा सम्पति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ) निवारण ऐन वा उक्त ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा जारी गरिएको निर्देशिका वा दिइएको निर्देशनको पालना गर्ने वा गराउने, सूचक संस्थाको आवश्यकता अनुसार स्थलगत निरीक्षण तथा गैरस्थलगत सुपरिवेक्षण वा अनुगमन गर्ने र कुनै व्यवसाय वा पेशा दर्ता गर्दा वा व्यवसायको लागि अनुमतिपत्र वा इजाजतपत्र दिँदा पेशा वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले ऐन बमोजिमको काम कारबाही तथा दायित्व पूरा गर्नु पर्ने शर्त तोक्ने जस्ता मुख्य अधिकार रहेका छन्।

९. धितोपत्र बजार संयन्त्र

धितोपत्र बजारको क्षेत्र तथा दायरा व्यापक हुदै गएको छ। धितोपत्रको प्राथमिक बजारमा सेवा उपलब्ध गराउने मर्चेन्ट बैंकर, निक्षेप सदस्य, आस्वा सदस्य बैंक तथा वित्तीय संस्था र योग्य संस्थागत लगानीकर्ता रहेका छन् भने धितोपत्रको दोस्रो बजारमा धितोपत्र बजार, केन्द्रीय निक्षेप कम्पनी, रेटिङ कम्पनी, धितोपत्र दलाल व्यवसायी तथा विभिन्न क्षेत्रका सूचीकृत कम्पनीहरू रहेका छन्। साथै खुलामुखी तथा बन्दमुखी सामूहिक लगानी योजना रहेका छन्। हालै विशिष्टीकृत लगानी कोष व्यवस्थापकले पनि योजनाहरू संचालनमा ल्याएका छन्। धितोपत्र बजारको हालको बजार सहभागीहरूको बढ्दो दायरा र संरचनालाई तल चित्रमा देखाइएको छ।

१०. धितोपत्र बजारका उपकरणहरु

संगठित संस्थाहरूद्वारा निष्काशन तथा बिक्री गरिने सेयर, डिवेञ्चर, वण्ड, सामूहिक लगानी योजनाको इकाई, नेपाल सरकारद्वारा वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गर्ने बचतपत्र तथा क्रृष्णपत्र तथा धितोपत्र बजारमा खरिद बिक्री कारोबार हुन सक्ने भनी नेपाल धितोपत्र बोर्डले तोकिदिएको अन्य धितोपत्र वा त्यस्तो धितोपत्र खरिद बिक्री वा विनिमय गर्न सक्ने अधिकारपत्रलाई नै धितोपत्र (Securities) भनिन्छ ।

- **साधारण सेयर:** कम्पनीले आर्जन गरेको नाफाबाट अग्राधिकार सेयरधनीहरूलाई तोकिएको दरमा लाभांस वितरण गरिसकेपछि बाँकी हुने रकमबाट लाभांस वितरण गरिने गरी अर्थात् कम्पनीको प्रतिफलमा अन्तिम अधिकार हुनेगरी जारी गरिएको धितोपत्रलाई साधारण सेयर भनिन्छ । साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताहरूलाई आफ्नो लगानीको अनुपात अनुसार सम्बन्धित कम्पनीको स्वामित्व प्राप्त हुन्छ । कम्पनीको स्वामीको हैसियतले साधारण सेयरधनीहरूले बढी जोखिम उठाउनु पर्दछ । कम्पनीको कार्य सम्पादन लगायतका विषयहरूलाई विश्लेषण गरी साधारण सेयरमा लगानी गरेमा उच्च लाभ प्राप्त हुने भएता पनि यसमा गरिने लगानीमा उच्च जोखिम समेत हुने गर्दछ ।
- **अग्राधिकार सेयर:** कम्पनीले आर्जन गरेको मुनाफाबाट तोकिएको दरमा लाभांस वितरण गर्ने गरी जारी गरिएको सेयरलाई अग्राधिकार सेयर भनिन्छ । कम्पनीले वितरण गर्ने लाभांस सम्बन्धमा साधारण सेयरधनी भन्दा अग्राधिकार सेयरधनीको अग्राधिकार हुने हुनाले नै यसलाई अग्राधिकार सेयर भनिएको हो । अग्राधिकार सेयरधनीहरूले आफ्नो हकहितसँग सम्बन्धित विषयमा छलफल हुने अवस्थामा बाहेक अन्य अवस्थामा कम्पनीको वार्षिक साधारणसभामा भाग लिन पाउँदैनन् । यस प्रकारको अग्राधिकार सेयरधनीलाई कम्पनी खारेजीमा जाने भएमा आफ्नो लगानी र सञ्चित लाभांश प्राप्त गर्ने अधिकार साधारण सेयरधनी भन्दा अगाडि हुन्छ । तर अग्राधिकार सेयरधनीलाई बोनस सेयर तथा हकप्रद सेयरको फाइदा भने प्राप्त हुँदैन ।
- **सरकारी धितोपत्र/क्रृष्णपत्र:** सरकारले सार्वजनिकरूपमा जारी गरेका धितोपत्रलाई सरकारी धितोपत्र/क्रृष्णपत्र भनिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा यस्ता धितोपत्र नेपाल राष्ट्र वैकले जारी गर्दछ । सरकारले घाटा बजेट पुरा गर्न, साधारण खर्च तथा विकास खर्च जुटाउन समय समयमा पत्रिकामा सूचना प्रकाशित गरेर सरकारी धितोपत्र निष्काशन गर्दछ । सरकारी धितोपत्र मध्यकालीन र दीर्घकालीन गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । सरकारी धितोपत्रमा लगानीमा न्यून जोखिम रहने तथा

प्रतिफल समेत न्यून प्राप्त हुन्छ । सरकारले नागरिक बचतपत्र तथा विकास ऋणपत्रको रूपमा ऋणपत्रहरू जारी गर्ने गर्दछ ।

- **डिबेञ्चर वा संस्थागत ऋणपत्र (Debenture):** तोकिएको दर र समयमा सांवा तथा व्याज भुक्तानी गर्ने शर्तमा कम्पनीद्वारा जारी गरिएको धितोपत्रलाई डिबेञ्चर वा संस्थागत ऋणपत्र (Debenture) भनिन्छ । यसको अंकित मूल्य साधारणतया रु. 1,000/- हुन्छ । डिबेञ्चरधनीले आफूले गरेको लगानी रकममा तोकिएको दरमा वार्षिक वा अर्धवार्षिक रूपमा व्याज प्राप्त गर्दैन् । डिबेञ्चरधनीलाई कम्पनीको वार्षिक साधारणसभामा सहभागी हुने अवसर तथा मतदान गर्ने अधिकार प्राप्त हुँदैन ।
- **सामूहिक लगानी योजना:** सामूहिक लगानी कोषले लगानीकर्ताहरूको रकम संकलन गर्नका लागि संकलन गरिने रकम के-कस्तो धितोपत्र औजारहरूका लगानी गर्ने, कुन क्षेत्रमा लगानी गर्ने, लगानी गर्दाको जोखिम के कस्तो हुन्छ, आदि जस्ता विवरणहरू समावेश गरी तयार गरेको कार्यक्रमको खाकालाई योजना (स्किम) भनिन्छ । यस्तो योजना सञ्चालन गर्न नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति लिनु पर्छ । सामूहिक लगानी योजनामा गरिने लगानीलाई साधारण सेयरमा गरिने लगानी भन्दा सुरक्षित मानिन्छ । म्युचुअल फण्ड अन्तर्गत सञ्चालन हुने योजनाहरू बन्दमुखी योजना र खुलामुखी योजना गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । योजनाले गर्ने लगानीको क्षेत्र, लगानी जोखिम, यसको लक्षित प्रतिफल, आदिका आधारमा यी योजनाहरूलाई अन्य विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

११. धितोपत्रको प्राथमिक बजार

संगठित संस्थाले सर्वसाधारणलाई सार्वजनिक रूपमा धितोपत्र निष्काशन गरी आफूलाई आवश्यक परेको दीर्घकालीन पुँजी प्राप्त गर्ने बजारलाई प्राथमिक बजार भनिन्छ । प्राथमिक बजारमार्फत सार्वजनिक निष्काशन गरिने धितोपत्रहरू नेपाल धितोपत्र बोर्डमा दर्ता गराई निष्काशन अनुमति प्राप्त गर्नु पर्दछ । संगठित संस्थाले धितोपत्र एक पटकमा पचासजना भन्दा बढी व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्धक व्यवसायीमार्फत बोर्डबाट स्वीकृत विवरणपत्रका आधारमा सार्वजनिक रूपमा सूचना प्रकाशन गरी बिक्री वितरण गर्न सक्ने व्यवस्था धितोपत्र सम्बन्धी ऐनमा गरिएको छ । संगठित संस्थाहरूलाई आफ्नो व्यवसाय विस्तार गर्न पुँजीको आवश्यकता पर्दछ । उक्त पुँजीको आवश्यकता पूरा गर्न सर्वसाधारणमा छारिएर रहेको रकम संकलनका लागि यस्तो निष्काशन गरिन्छ । यसले सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूलाई लगानीको अवसर प्राप्त हुनुका साथै त्यसबाट प्राप्त नाफामा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ भने अर्कोतिर देशमा

औद्योगीकीकरण तथा व्यापारीकरणको लागि आवश्यक पुँजीको पूर्ति भई समग्र देशको आर्थिक विकासमा टेवा पुगदछ । नेपाल सरकार, सरकारबाट स्थापित कम्पनी, अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्था तथा पब्लिक कम्पनीले मात्र सार्वजनिक निष्काशन गर्ने सम्भव व्यवस्था रहेको छ । हालको व्यवस्था अनुसार प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीले धितोपत्र जारी गरी सर्वसाधारणबाट रकम उठाउन पाउँदैनन् । धितोपत्र सार्वजनिक निष्काशन देहायअनुसार ६ प्रकारबाट गर्न सकिन्छ :

- **प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन (Initial Public Offerings-IPOs)** : एकपटकमा पचासजना भन्दा बढी व्यक्तिहरूलाई विवरणपत्र प्रकाशन गरी बिक्री गरिने साधारण सेयर, अग्राधिकार सेयर, सामूहिक लगानी योजनाको यूनिट तथा ऋणपत्र निष्काशन, आदि ।
- **हकप्रद सेयर निष्काशन** : साविकका सेयरधनीहरूलाई लक्षित गरी गरिने थप सेयर निष्काशन ।
- **धितोपत्रको थप निष्काशन (Further Public Offerings-FPOs)**: सार्वजनिक निष्काशन गरी सूचीकृत भैसकेको संगठित संस्थाले आफ्नो पुँजी बढ़ावा गर्न पुनः सर्वसाधारण समक्ष गरिने थप सेयर निष्काशन ।
- **परिपत्रविधिद्वारा निष्काशन** : बढीमा पचास जनासम्म लगानीकर्ताहरूलाई लक्षित गरी चिट्ठि पत्र वा कुनै पनि विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट गरिने धितोपत्रको निष्काशन ।
- **बोनस सेयर निष्काशन** : संगठित संस्थाले आफ्ना मुनाफाबाट भएको बचत वा जगेडा कोषलाई पुँजीकरण गरी साविकका सेयरवालाहरूलाई गरिने थप सेयर निष्काशन ।
- **संस्थापक र अन्य समूहको सेयर सर्वसाधारणमा गरिने निष्काशन** ।

१२. आस्वा प्रणाली तथा सि आस्वा प्रणाली

सार्वजनिक निष्काशनमा धितोपत्र खरिद गर्न आवेदन दिंदा लगानीकर्ताहरूको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा रहेको खातामा आवेदन बराबरको रकम रोक्का राखी धितोपत्र बाँडफाँड पछि आवेदकको बाँडफाँडमा परेको धितोपत्र बराबरको रकम मात्र खातावाट खिच्ने प्रणाली नै आस्वा प्रणाली (ASBA System) हो । यस प्रणालीमा धितोपत्र आवेदनकर्ताले आफ्नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आवेदन बमोजिमको रकम रोक्का राखी सोको जानकारीसहितको पूर्जी लगानीकर्तालाई उपलब्ध गराउँछ । धितोपत्र बाँडफाँड भएपछि धितोपत्र पाउने लगानीकर्ताको खाताबाट निष्काशनकर्ता कम्पनीको खातामा खरिद रकम हस्तान्तरण हुने र सेयर नपाएको अवस्थामा लगानीकर्ताको रोक्का भएको रकम फुकुवा हुने व्यवस्था मिलाईएको हुन्छ । यसप्रकारको व्यवस्थावाट धितोपत्रको निष्काशन समय तथा

लागतमा कमी आउँछ ।

आस्वा प्रणाली अन्तर्गत सार्वजनिक निष्काशन हुँदा निवेदकको हितग्राही खाता रूजु गर्न तथा प्राप्त भएका निवेदनहरूको विवरण प्रविष्टि गर्न आस्वा बैंक र निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्धकका लागि तयार पारिएको केन्द्रीकृत सफ्टवेयरलाई सि-आस्वा (Centralised Application for ASBA Based Issuance) भनिन्छ । आस्वा अन्तर्गत कम्प्युटरकृत प्रणाली मार्फत् एकीकृत आवेदन दिने कार्यलाई थप व्यवस्थित, छिटो छरितो बनाउने उद्देश्यले यो प्रणाली लागू गरिएको हो । यस प्रणाली अन्तर्गत आवेदकले सर्वप्रथम आफ् नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सिआरएन (C-ASBA Registration Number-CRN) लिनु पर्दछ । धितोपत्रको सार्वजनिक निष्कासन भएको समयमा आवेदक स्वयंले इन्टरनेट मार्फत् वा आफ् नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थामा सि-आस्वा फाराम भरी धितोपत्र खरिदका लागि निवेदन दिन सक्दछन् ।

१३. मेरो सेयर सुविधा

ग्राहकले आफ्नो हितग्राही खाताको बिवरण हेर्न तथा धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन हुँदा विधुतीय रूपमा आस्वा प्रणाली मार्फत खरिद निवेदन दिने सेवा प्रदान गर्न तयार पारिएको सफ्टवेयर हो । यो अनलाइन एप्लिकेशन हो । यसलाई इन्टरनेटको माध्यमबाट हितग्राहीले आफ्नो अनुकूल समयमा खोल सक्दछन् । मेरो सेयरको पोर्टलबाट लगानीकताले आफुले लगानी गरेका धितोपत्रको नाम तथा संख्या, अन्तिम कारोबारको मूल्य, अन्तिम कारोबारको मूल्य अनुसार सेयरको मूल्य, धितोपत्र बन्धकीको विवरण, सेयरको पोर्टफोलियो जस्ता विवरणहरू हेर्न सक्दछन् ।

१४. आह्वानपत्र तथा विवरणपत्र

संगठित संस्थाले धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन गर्ने क्रममा सर्वसाधारण लगानीकर्तालाई विवरणपत्रको संक्षिप्त विवरण सहित, व्यवस्थापकीय, प्राविधिक र आर्थिक बिषयका साथै वास्तविक तथा यथार्थतामा आधारित सूचना तथा विवरण समावेश गरी प्रकाशन गरिने पत्रलाई आह्वानपत्र भनिन्छ । आह्वानपत्र प्रकाशन गर्दा राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा बोर्डबाट तोकिए बमोजिमको विवरण खुलाई धितोपत्र बिक्री खुला गरिने कम्तीमा सात कार्य दिन अगाडि वोर्डलाई जानकारी दिनुपर्ने प्रावधान रहेको छ । धितोपत्र निष्काशनकर्ताको पुँजी तथा अन्य जानकारी, निष्काशनकर्ताले गर्ने मूल्य कार्यहरू, कानुनी कारबाही सम्बन्धी जानकारी, निष्काशनकर्ताको आर्थिक स्थिति, लगानी योजना, जोखिम पक्ष, क्रेडिट रेटिङ्गको स्तर, सामान्य प्रशासन, व्यवस्थापन तथा अन्य विवरण, आदि पक्षहरू समेटेर तयार पारिएको पुस्तिकालाई

विवरणपत्र भनिन्छ । यसरी प्रकाशन गरिएका विवरणपत्र वास्तविक तथा यर्थाथतामा आधारित हुने हुँदा लगानीकर्ताहरूलाई उक्त विवरणको आधारमा सम्बन्धित संगठित संस्थाको धितोपत्रमा लगानी गर्ने वा नगर्ने भनी निर्णय गर्न सघाउँउ पुगदछ । संगठित संस्थाले धितोपत्रको सार्वजनिकरूपमा निष्काशनका लागि बोर्डबाट विवरणपत्र स्वीकृत गराई सम्बन्धित सबैको जानकारीको लागि प्रकाशन गर्नु पर्दछ ।

१५. धितोपत्रको दोस्रो बजार र नेपाल स्टक एक्सचेज्ज लि.

प्राथमिक बजारमा खरिद गरिएका धितोपत्रहरूलाई पुनः खरिद बिक्री गर्न सकिने, संगठित संस्था तथा सरकारद्वारा जारी गरि सूचीकृत भैसकेको धितोपत्रको कारोबार गर्न सकिने गरी स्थापित बजारलाई धितोपत्रको दोस्रो बजार भनिन्छ । उक्त बजारमा धितोपत्र खरिद बिक्री गर्न लगानीकर्ताहरूले बोर्डबाट इजाजत प्राप्त धितोपत्र दलाल मार्फत कारोबार गर्नुपर्दछ । नेपालमा हालसम्म नेप्से एक मात्र दोस्रो बजार संचालकको रूपमा रहेको छ ।

नेप्सले सूचीकृत संस्थागत धितोपत्रहरू तथा सरकारी ऋणपत्रलाई तरलता प्रदान गर्नुका साथै सो को निर्वाध खरिद बिक्री सुविधा प्रदान गर्ने नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति प्राप्त हालसम्म एक मात्र धितोपत्रको दोस्रो बजार हो । नेप्सेले संगठित संस्थाहरूले निष्काशन तथा बाँडफाँड गरी सूचीकरण भएका धितोपत्रहरूको विनिमय कारोबारमा सघाउ पु-याउँदछ । नेपालमा वि.सं. २०३३ सालमा सेक्युरिटी खरिद बिक्री केन्द्र स्थापना भएपछि सरकारी ऋणपत्रको दैनिक खरिद बिक्रीको व्यवस्थाबाट धितोपत्र बजारको संस्थागत विकासको शुरूवात भएको हो । उक्त केन्द्रलाई धितोपत्र विनिमय ऐन, २०४० को वि.सं. २०४९ मा प्रथम संशोधन गरी २०५० सालमा नेपाल स्टक एक्सचेज्ज लि.(नेप्से) को रूपमा रूपान्तरण गरिएको थियो र हालसम्म पनि यो संस्था सरकारी स्वामित्वको रूपमा रहेको छ । हाल नेप्से धितोपत्र बजार संचालन नियमावली, २०६४ बमोजिम सञ्चालित छ ।

१६. केन्द्रीय निक्षेप सेवा

धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप (Central Securities Depository) प्रणालीले भौतिक तथा अभौतिक रूपमा धितोपत्र धारण गरी कितावी प्रविष्टी मार्फत हक हस्तान्तरण कार्य सम्भव बनाउँदछ । केन्द्रीय निक्षेपले भौतिक रूपमा रहेका धितोपत्रलाई स्थिर गर्ने वा भौतिक प्रमाणपत्र रहित (Dematerialise) गरी धितोपत्रको विद्युतीय अभिलेखको व्यवस्था गर्दछ । केन्द्रीय निक्षेप कम्पनीमा सहभागी भएका कम्पनीको धितोपत्र सम्बन्धित धितोपत्रधनीबाट आफ्नो जिम्मामा लिई धितोपत्रको खाता राख्ने, धितोपत्र सुरक्षित राख्ने, धितोपत्र वा स्वामित्व अधिकार परिवर्तन सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने धितोपत्र बजार सम्बन्धी उच्च

स्तरीय प्रविधि हो । अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य मान्यता एवं स्तर अनुरूपको केन्द्रीय निक्षेप प्रणालीले दक्ष एवं जोखिममुक्त धितोपत्र कारोबारको वातावरण सिर्जना गरी पुँजी बजारलाई बढी तरल बनाउन, वैदेशिक लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको पुँजी परिचालनमा सहयोग पुर्याउँदछ ।

नेपालको केन्द्रीय निक्षेप प्रणालीलाई मार्ग निर्देश गर्ने तथा कानूनी आधार तयार गर्ने धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा नियमावली, २०७७ ले केन्द्रीय निक्षेप सेवालाई धितोपत्र बजारमा सूचीकृत भएका तथा विद्युतीय माध्यममा निक्षेप गर्ने मिल्ने, वितरण वा बाँडफाँट भएका, धितोपत्र वा उपकरणहरू सम्बन्धित धितोपत्रधनीबाट आफ्नो जिम्मामा लिई धितोपत्र धनीहरूको धितोपत्रसम्बन्धी हितग्राही खाता राख्ने तथा धितोपत्र वा उपकरणहरूको नामसारी वा खातामा अभिलेख गर्ने कार्य भनी परिभाषित गरेको छ । हाल सिडिएस एण्ड क्लियरिङ लि. (सिडिएससि) ले केन्द्रीय निक्षेपका साथसाथै नेप्सेले यस अधि गर्दै आएको राफसाफ तथा फछ्यौट सेवा प्रदान गर्दै आएको छ ।

१७. डिम्याट खाता

धितोपत्रका लगानीकर्ताले आफूले खरिद गरेको साधारण सेयर, ऋणपत्र, सामूहिक लगानी कोषका इकाई जस्ता धितोपत्रहरू जम्मा गर्ने उद्देश्यले खोलेको खातालाई हितग्राही खाता वा डिम्याट खाता भनिन्छ भने उक्त खातावाला लगानीकर्तालाई हितग्राही भनिन्छ । हितग्राही खातामा धितोपत्रलाई विद्युतीय माध्यमबाट निक्षेप गरिएको हुन्छ । यसबाट भौतिक रूपमा रहेका धितोपत्रका प्रमाणपत्रहरू अभौतिक हुने भएकोले हितग्राही खातामा धितोपत्र निक्षेप गर्ने कार्यलाई धितोपत्रको अभौतिकीकरण भनिएको हो । हितग्राही खातामा अभौतिक रूपमा रहेको धितोपत्रलाई पूनः भौतिक अर्थात् कागजीकरण पनि गर्न सकिन्छ । यस कार्यलाई पूनः भौतिकीकरण भनिन्छ । लगानीकर्ताहरूले आफुसँग भएको धितोपत्र भौतिक रूपमा नै राख्न आवश्यक ठानेमा पूनः भौतिकीकरणका आवेदन दिनु पर्दछ । हितग्राही खाताको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निक्षेप सदस्यले गर्ने भएकोले लगानीकर्ताले निक्षेप सदस्यमार्फत् उक्त खाता खोल्नु पर्दछ । निक्षेप सदस्य भनेको धितोपत्रको निक्षेप सम्बन्धी कार्य गर्न बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त संस्था हुन् जुन सिडिएससि अन्तर्गत रहेको हुन्छ ।

हितग्राहीले धितोपत्र निक्षेप गर्न निक्षेप सदस्यमार्फत केन्द्रीय निक्षेप कम्पनीसँग बेगलै खाता नम्वरबाट खोलेको विद्युतीय खाता नै हितग्राही खाता (Demat Account) हो । हितग्राहीले सिडिएससिमा डिम्याट खाता खोल्नका लागि निक्षेप सदस्य मार्फत सम्पूर्ण विवरणहरू प्रणालीमा प्रविष्ट गरेपछि प्रणालीबाट उत्पन्न हुने १६ अंकको पृथक परिचय नम्बर नै हितग्राही परिचय नम्बर (Beneficiary Owner Identification Number-BOID) हो । BOID नक्कल गर्न सकिदैन अथवा दुई हितग्राहीहरूको समान नम्बर हुन सक्दैन

। डिस्याट खाता खोल्दा हितग्राहीलाई भौतिक प्रमाणपत्रहरूमा भएका जोखिम हट्ने, शीघ्र फछ्योट चक्र पुरा हुने तथा ठेगाना परिवर्तनको समस्याको निदान हुने, धितोपत्रहरूको तुरुन्तै हस्तान्तरण तथा सार्वजनिक निष्काशनबाट वितरित सेयरहरूको शीघ्र वितरण, पोर्टफोलियो व्यवस्थापन र धितोपत्रहरूको बन्धकीमा सहजता जस्ता फाइदा हुन्छन् ।

१८. सामूहिक लगानी कोष

सामूहिक लगानी कोष भन्नाले विभिन्न व्यक्ति वा संस्थाहरूको सहभागिता रहने गरी परिचालन गरिएको बचत लगानी रकमलाई आफ्नो जिम्मामा लिई सोको दक्ष लगानी सेवाद्वारा प्राप्त भएको प्रतिफल सम्बन्धित कार्यक्रमका सहभागीहरूलाई समानुपातिक रूपले वितरण गर्न धितोपत्र ऐन बमोजिम योजना व्यवस्थापकले संचालन गरेको लगानी कोष, एकांक कोष वा समय समयमा बोर्डले तोकिदिएको त्यस्तै प्रकारका अन्य सहभागितामूलक कोष व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई सामूहिक लगानी कोष भनिन्छ । सामूहिक लगानी योजना ट्रष्टको रूपमा स्थापना हुन्छ जसमा कोषको स्थापना तथा प्रवर्द्धन गर्ने कोष प्रवर्द्धक, कोषको सुपरिवेक्षण गर्ने कोष सुपरीवेक्षक, कोषको रकम लगानी तथा व्यवस्थापन गर्ने लगानी व्यवस्थापक, कोषको डिपोजिटरी कार्य गर्ने डिपोजिटरी तथा एकाइहोल्डरहरूको सम्पत्ति सुरक्षाको जिम्मा लिने ट्रष्टी, आदि हुन्छन् । सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूका लागि सामूहिक लगानी योजना उपयुक्त लगानीको माध्यम हो किनकी यसले तुलनात्मक रूपमा न्यून लागतमा व्यवसायिक तवरबाट लगानी गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ । हाल नेपालमा बीस (२०) बटा कोष दर्ता भई विभिन्न बन्दमुखी योजनाहरू संचालन गरिरहेका छन् ।

१९. सामूहिक लगानी योजना

सामूहिक लगानी कोषले लगानीकर्ताहरूको रकम संकलन गर्नका लागि संकलन गरिने रकम के-कस्तो धितोपत्र औजारहरूका लगानी गर्ने, कुन क्षेत्रमा लगानी गर्ने, लगानी गर्दाको जोखिम के कस्तो हुन्छ, आदि जस्ता विवरणहरू समावेश गरी तयार गरेको कार्यक्रमको खाकालाई योजना (स्किम) भनिन्छ । यस्तो योजना सञ्चालन गर्न नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति लिनु पर्दछ । सामूहिक लगानी योजनामा गरिने लगानीलाई साधारण सेयरमा गरिने लगानी भन्दा सुरक्षित मानिन्छ । म्युचुअल फण्ड अन्तर्गत सञ्चालन हुने योजनाहरू बन्दमुखी योजना र खुलामुखी योजना गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । योजनाले गर्ने लगानीको क्षेत्र, लगानी जोखिम, यसको लक्षित प्रतिफल, आदिका आधारमा यी योजनाहरूलाई अन्य विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

- **खुलामुखी योजना:** योजनाबाट संकलन गरिने रकमको मात्रा तथा समय सीमा नतोकि कुनै

पनि समयमा लगानीकर्ताहरूलाई इकाईहरू विक्रीगर्न सकिने गरी जारी गरिने सामूहिक लगानी योजनालाई खुल्लामुखी योजना भनिन्छ । यस प्रकारको योजनामा योजना व्यवस्थापकले जति पनि संख्यामा योजना इकाईहरू विक्री गर्न सक्छन र लगानीकर्ताले इकाई विक्री गर्न आएको खण्डमा पुनः खरिद पनि गरिदिन सक्छ । यस प्रकारको योजनामा तरलता बढी हुन्छ । खुल्ला मुखी योजना धितोपत्र बजारमा सूचीकृत नहुने भएकोले दोस्रो बजारमा कारोबार हुँदैन । नेपालमा पनि खुल्लामुखी योजनाहरू संचालनमा आउने क्रम बढ्न थालेको छ ।

- **बन्दमुखी योजना:** कुनै निश्चित रकम र अवधि तोकी लगानीकर्ताहरूलाई इकाईहरू विक्री गरिने सामूहिक लगानी योजनालाई बन्दमुखी योजना भनिन्छ । यस प्रकारको योजनामा एकपटक इकाई जारी गरेपश्चात तोकिएको समयावधिभर सो योजना अन्तर्गत थप इकाईहरू जारी गरिदैन र तोकिएको समयावधि भुक्तान भए पछि लगानीकर्तालाई रकम फिर्ता गरिन्छ । बन्द मूखी योजना नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा सूचीकृत भई दोस्रो बजारमा कारोबार हुन्छ । हाल नेपालमा खुल्लामुखी योजनाको तुलनामा बन्दमुखी योजनाको संख्या धेरै रहेको छ ।

धितोपत्र बजार सम्बन्धी पन्चाप्त जानकारी नभएका र बढी जोखिम लिन नचाहने लगानीकर्ताहरूले सामूहिक लगानी योजनाका ईकाईहरूमा लगानी गर्न सक्छन् । यस्ता कोषहरूले लगानीकर्ताहरूलाई युनिटहरू निष्काशन गरी विक्री गर्दछन् र संकलित रकम विभिन्न किसिमका धितोपत्रहरूमा दक्ष तथा व्यावसायिक रूपमा लगानी गर्ने कोषको उद्देश्य रहेको हुन्छ । यसरी गरिएको लगानीबाट प्राप्त प्रतिफलमा कोषले व्यवस्थापन शुल्क तथा अन्य खर्चहरू कटाई बाँकी रकम सम्बन्धित युनिटहोल्डरलाई नै वितरण गर्दछ । धितोपत्र बजारमा सामूहिक लगानी कोषले लगानी गरेका धितोपत्रको कूल बजार मूल्यबाट तिर्नुपर्ने दायित्व घटाएपछि आउने रकमलाई खुद सम्पति मूल्य (Net Assets Value) भनिन्छ । सामूहिक लगानी कोषमा लगानी गर्दा कोषको छनोट गर्ने प्रमुख आधार भनेकै प्रति सेयर खुद सम्पति मूल्य हो । यो मूल्य जति धेरै भयो त्यति नै सामूहिक लगानी कोषको लगानी व्यवस्थापन राम्रो मानिन्छ ।

२०. क्रेडिट रेटिङ

क्रेडिट रेटिङ भन्नाले मुख्यतया निष्काशनकर्ताको धितोपत्र, कुनै व्यक्ति वा संगठित संस्थाको साखको गुणस्तर सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने तथा राय प्रकट गर्ने लगायत तत्सम्बन्धी प्रक्रिया समेतलाई जनाउँदछ । क्रेडिट रेटिङ व्यवसायलाई नियमित र व्यवस्थित गर्नका लागि क्रेडिट रेटिङ नियमावली, २०६८ कार्यान्वयनमा रहेको छ । रेटिङ संकेत भन्नाले निष्काशनकर्ताले प्रयोगमा ल्याउने गरी रेटिङ नियमावलीको अधिनमा रही धितोपत्र सम्बन्धमा क्रेडिट रेटिङ संस्थाले स्तरमान जनाउने संकेत वा अन्य स्तरमान अपनाएर

व्यक्त गरेको धारणालाई बुझ्नुपर्छ ।

क्रेडिट रेटिङ संस्था भन्नाले क्रेडिट रेटिङ व्यवसाय गर्न बोर्डबाट अनुमति प्राप्त संस्था सम्झनु पर्छ । यस्ता संस्थाले निश्चित प्रकारका ऋण दायित्वहरू तथा ऋणपत्र निष्काशनकर्ताका लागि रेटिङ स्तर प्रदान गर्दछ । उक्त संस्थाले निष्काशनकर्ता कम्पनीको ऋण तिर्नसक्ने क्षमताको विचार गर्दछ । शाख मूल्यांकन संस्थाले गर्ने शाख मूल्यांकनले अन्य कुराको अतिरिक्त व्याजदर निर्धारणमा समेत सहयोग पुऱ्याउछ । शाखस्तरको लगानीकर्ता, निष्काशनकर्ता, लगानी बैंक, दलाल व्यवसायी तथा सरकारले उपयोग गर्दछन् ।

क्रेडिट रेटिङ कुनै कम्पनीको अडिट होइन, यस्ता संस्थाहरूबाट कुनै निष्काशनकर्ता कम्पनीको एक पटकको विश्लेषण गरी प्रदान गरिएको स्तर सधैभरलाई होइन, कुनै पनि निष्काशनकर्ता कम्पनीको मूल्य तोक्ने कार्य गर्दैन तथा यसले सूचीकृत भएपश्चातको मूल्यलाई जनाउदैन । क्रेडिट रेटिङ संस्थाहरूले धितोपत्र निष्काशनकर्ता कम्पनीहरूको समग्र वित्तीय विवरण, कार्य सम्पादन तथा व्यवस्थापन, र सुशासनको अवस्था तथा भावी संभावना समेतको गहन अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्दछन् र स्तर प्रदान गर्दछन् । जसबाट बजार तथा धितोपत्रमा निहित जोखिमको आँकलन गर्न सहयोग पुऱ्याई धितोपत्र बजारमा हुने लगानीलाई सुसुचित हुन सहयोग पुग्दछ । यस्ता संस्थाले अन्य तरीकाबाट ऋण प्राप्त गर्न नसक्ने किसिमका ऋण पुऱ्जी परिचालन गर्न चाहनेहरू जस्तो साना सरकारी इकाई, प्रारम्भिक स्तरका कम्पनीहरू, अस्पतालहरूका लागि पुऱ्जी बजार खुल्ला गर्दछ अर्थात पुऱ्जी बजार मार्फत सहज तरिकाले ऋण पुऱ्जी परिचालन गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ । हाल नेपालमा तीन कम्पनीले रेटिङ व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आएका छन् ।

२१. क्रेडिट रेटिङ संकेत

क्रेडिट रेटिङ संस्थाले छोटो अवधि र लामो अवधिका लगानीका उपकरणलाई भिन्न भिन्न संकेत प्रयोग गरी रेटिङ गर्दछन् । सामान्यतया रेटिङ संस्थाले प्रयोग गर्ने रेटिङका संकेतहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

क) लामो अवधिका उपकरणका लागि प्रयोग हुने रेटिङ संकेत

AAA M; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug]; DaGwdf Psbd}; /lft

AA M; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug]; DaGwdf ; /lft

A M; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug]; DaGwdf oy]6 :t/sf]; /lft

BBB M; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug]; DaGwdf dWod :t/sf]; /lft

BB M; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug]; DaGwdf dWod :t/sf]hf]vd

B M; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug]; DaGwdf pRr :t/sf]hf]vd

C M ; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf c; fW{pRr :t/sf]hf]vd

D Mlj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf c; lfd

ख) छोटो अवधि उपकरणका लागि प्रयोग हुने रेटिंग संकेत

A1 M ; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf Psbd}; /lft . o:tf pks/0fdf c; fW{Goঁ zf hf]vd /xg].

A2 M ; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf ; /lft . o:tf pks/0fdf Goঁ zf v hf]vd /xg].

A3 M ; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf dMod :t/sf]; /lft . o:tf pks/0fdf dflysf b0{ :t/sf pks/0fdf eGbf a9L zf v hf]vd /xg].

A4 M ; dodf g}lj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf Goঁ :t/sf]; /lft . o:tf pks/0fdf pRr zf v hf]vd /xg]jf lj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf 156}c; lfd xg; Sg].

D Mlj Qlo bfloTj k/f ug}; DaGwdf c; lfd

To; y/L ol+; \$}sf k5f8l kofju ul/g] (Plus) lrGxn] o; ; dxsf thgfts ; sf/fts l:ylnf0{ hgfpB .

२२. धितोपत्र व्यवसायी सेवाहरू

धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ६३ को व्यवस्था बमोजिम देहाय अनुरूपमा व्यवसायलाई धितोपत्र व्यवसाय भनी उल्लेख गरिएको छः धितोपत्र दर्ता वा धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा वा डिपोजिटरी सेवा, सामूहिक लगानी कोष व्यवस्थापन, धितोपत्र दलाल, धितोपत्र व्यापार र बजार निर्माता, निष्काशन तथा विक्री प्रबन्ध, लगानी व्यवस्थापन, धितोपत्र प्रत्याभूत र सेयर रजिस्ट्रार (मर्चेन्ट बैंकिङ), लगानी परामर्श सेवा तथा धितोपत्र कारोबारको हिसाब राफसाफ गर्ने सम्बन्धी सेवा र बोर्डले धितोपत्र व्यवसाय भनी तोकिदिएको अन्य कार्य जस्तै: योजना व्यवस्थापक तथा डिपोजिटरी, आदि ।

- **मर्चेन्ट बैंकर:** धितोपत्रको प्राथमिक निष्काशन कार्य प्रबन्धको जिम्मा लिने, धितोपत्रको प्रत्याभूति गर्ने, धितोपत्रको सेयर रजिस्ट्रेशन गर्ने, धितोपत्र लगानी व्यवस्थापन कारोबारको लागि दरखास्त संकलन एंव वितरण जस्ता कार्यहरू गर्ने तथा संस्थागत परामर्शदाताको रूपमा कार्य गर्ने गरी बोर्डवाट अनुमति प्राप्त संस्थालाई मर्चेन्ट बैंकर भनिन्छ । हाल नेपालमा ३० वटा मर्चेन्ट बैंकर कार्यरत रहेका छन् ।
- **धितोपत्र दलाल व्यवसायी (स्टक ब्रोकर):** ग्राहकको आदेश अनुसार ग्राहकको नामवाट मात्र धितोपत्र खरिद वा विक्री गरी धितोपत्र दलाली सेवा प्रदान गर्ने कार्य गर्न धितोपत्र व्यवसायीको रूपमा बोर्डवाट अनुमति प्राप्त कम्पनीलाई धितोपत्र दलाल व्यवसायी भनिन्छ । धितोपत्र दलाल

व्यवसायीले अन्य कार्य गर्न नसक्ने प्रावधान रहेको छ । हाल नेपालमा ८५ वटा धितोपत्र दलाल व्यवसायी कार्यरत रहेका छन् ।

- **धितोपत्र व्यापारी:** आफ्नो नामबाट धितोपत्र खरिद वा बिक्री गर्नुका साथै बोर्डबाट अनुमतिपत्र लिई धितोपत्र दलालको कार्य गर्ने, योग्य संस्थागत लगानीकर्ताको रूपमा कार्य गर्ने र धितोपत्र प्रत्याभूतिकर्ताको कार्य गर्ने गरी बोर्डबाट धितोपत्र व्यवसाय गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त धितोपत्र व्यवसायीलाई धितोपत्र व्यापारी (Stock Dealer) भनिन्छ । हाल नेपालमा २ वटा धितोपत्र व्यापारी कार्यरत रहेका छन् ।

२३. विशिष्टीकृत लगानी कोष

विशिष्टीकृत लगानी कोष भनेको एक वित्तीय सम्पत्ति हो जुन स्टक, बन्ड, र नगद जस्ता परम्परागत लगानीका औजारहरू भन्दा भिन्न हुन्छन् । यो कोषमा जटिल प्रकृति र फरक जोखिमको स्तर हुने भएकोले यसमा संस्थागत लगानीकर्ताहरू वा मान्यता प्राप्त, उच्च नेटवर्थ भएका व्यक्तिहरुद्वारा लगानी गरिन्छ । विशिष्टीकृत लगानी कोषको औजारहरू प्राईभेट ईक्विटी, भेन्चर क्यापिटल, हेज फण्ड हुन् । हाल नेपालमा बोर्डबाट अनुमतिपत्र प्राप्त विशिष्टीकृत लगानी कोषको संख्या १२ रहेको छ ।

- **प्राईभेट ईक्विटी फण्ड:** प्राईभेट ईक्विटी फण्डमा निर्धारित पुँजी ईकाइधनीहरू (उच्च नेटवर्थ भएका लगानीकर्ताहरू) बाट संकलन गरी उच्च प्रतिफलको सम्भावना रहेका विभिन्न प्राईभेट फर्महरूमा लगानी गर्ने गरिन्छ । फण्डको रकम लगानी गर्दा कोष व्यवस्थापकले बजारको निरन्तर अनुसन्धान गरी भविष्यमा वृद्धिको सम्भावना भएका प्राईभेट फर्महरूको पहिचान गर्दछ र त्यस्तो फर्मको व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष संलग्न रही फर्मको प्रतिफल वृद्धि गर्नमा केन्द्रित रहन्छ । यसमा संस्थापकको रूपमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताले लगानी गरेको निश्चित समयपछि त्यस्ता फर्महरूको आर्थिक हैसियत बलियो बनाई बिक्री वा सार्वजनिक निष्काशनको माध्यमबाट अन्य समूहलाई प्रवेश गराई आफ्नो लगानी फिर्ता लिई फर्मबाट बाहिरिने गरिन्छ ।
- **भेन्चर क्यापिटल फण्ड:** भेन्चर क्यापिटल फण्ड पनि प्राईभेट ईक्विटी जस्तै हो । तर यसमा नयाँ वस्तु, सेवा तथा प्रविधिमा आधारित, वौद्धिक सम्पत्तिसंग सम्बन्धित नविनतम उद्यम वा व्यवसाय गर्न चाहने, पुँजीको अभाव भएका तर सार्वजनिक निष्काशनमा तत्कालै जान नसक्ने वा सार्वजनिक निष्काशनको खर्च व्यहोर्न नसक्ने भविष्यमा बढोत्तरीको उच्च सम्भावना भएका साना तथा प्रारम्भिक व्यवसायहरू भेन्चर क्यापिटल फण्डको रोजाईमा पर्छन् । यसमा पनि उच्च नेटवर्थ भएका लगानीकर्ताहरू नै ईकाइधनी हुन्छन् । भेन्चर क्यापिटलले लगानी गरेपछि त्यस्तो

कम्पनिको नीर्णय प्रक्रियामा अधिकार राख्दछ । तर भेज्चर क्यापिटल फण्डले पुँजीमा मात्र लगानी नगरी प्राविधिक वा व्यवस्थापकीय विशेषज्ञको रूपमा नयाँ विचार वा धारणलाई मूर्त रूप दिन समेत सहयोग गर्दछ ।

- **हेज फण्ड:** हेज फण्ड एक विशिष्टिकृत लगानी कोषको उपकरण हो जसले लगानीकर्ताको पोर्टफोलियोलाई बजारको उतारचढाव तथा अनिश्चितताका कारण उत्पन्न हुने जोखिमलाई अवसरको रूपमा लिई लगानी गर्दै आफ्नो विशेष कौशलबाट जोखिम न्यूनीकरण गर्दै लगानीकर्तालाई उच्च प्रतिफल दिन सक्षम हुन्छ । अर्को अर्थमा लगानीको उच्च जोखिम भएको जुनसुकै क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने गरी हेज फण्ड खडा गरिन्छ । हेज फण्डमा अति उच्च जोखिम रहने भएकोले नियमन निकायहरूले संस्थागत लगानीकर्ता, उच्च नेटवर्थ भएका प्रतिष्ठित व्यक्तिहरू बाहेक अन्यलाई लगानी गर्न विज्ञवत गरेको पाइन्छ ।

२४. ओभर द काउन्टर बजार (ओटिसी बजार)

धितोपत्र कारोबार हुने अनौपचारिक बजारलाई ओभर द काउन्टर बजार (Over The Counter Market- OTC Market) बजार भन्ने प्रचलन छ । धितोपत्र कारोबारका लागि संगठित बजारमा जस्तो ब्रोकरको आवश्यकता नपर्ने र सामान्य प्रक्रियाबाट नै धितोपत्रको कारोबार गर्न सकिने भएकोले यस बजारलाई अनौपचारिक बजार भनिएको हो । स्टक एक्सचेंजको मुख्य प्रणालीको बाहिर धितोपत्रको कारोबार हुने भएकोले यस बजारलाई बाह्य बजार वा तेस्रो बजार पनि भन्ने गरिन्छ । यो बजारमा खासगरी धितोपत्र बजारले सूचीकरण खारेज गरेका कम्पनीका धितोपत्रहरू, धितोपत्र बजारको सूचीकरणका लागि आवश्यक शर्तहरू पूरा गर्न नसकी सूचीकरण हुन नसकेका कम्पनीका धितोपत्रहरू र सूचीकरण प्रक्रियामा नआएका अन्य पब्लिक लिमिटेड कम्पनीका धितोपत्रहरूको कारोबार हुने गर्दछ ।

भाग-दुई**लगानीका आधारभूत पक्षहरू****१. धितोपत्रमा लगानी**

भविष्यमा फाइदा लिनका लागि स्थायी प्रकृतिका सम्पत्तिमा गरिएको खर्चलाई लगानी भनिन्छ । लगानीले दीर्घकालीन अवधिलाई जनाउँछ साथै लगानीमा भविष्यमा फाइदा लिने आसमा जोखिम लिइएको हुन्छ । जस्तो लामो समयसम्म राख्ने उद्देश्यले सेयर खरिद गर्नु लगानी हो जसमा आम्दानी, वृद्धि र सुरक्षामा लगानीकर्ता वढी केन्द्रीत हुन्छ । लगानीमा कम्पनीको सञ्चालक समिति, संस्थागत सुशासन, वित्तीय अवस्था जस्ता कुराहरू हेरिन्छ ।

२. धितोपत्रमा बजारमा लगानी व्यवस्थापन

लगानीकर्ताले आफूसँग भएको रकम विभिन्न प्रकारको धितोपत्रमा लगानी गर्दा कुन कुन धितोपत्रहरू बढी जोखिमयुक्त तथा प्रतिफलयोग्य छन् भन्ने तथ्य बुझी लगानी विविधिकरणद्वारा लगानीलाई प्रतिफलयोग्य बनाउन सकिन्छ । विभिन्न प्रकृतिका धितोपत्रहरूका विभिन्न परिमाणमा लगानी गरी जोखिमलाई न्यून गर्ने तथा लगानी प्रतिफलमा वृद्धि ल्याउने विधिलाई पोर्टफोलियो व्यवस्थापन भनिन्छ । नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति प्राप्त लगानी व्यवस्थापक अर्थात मर्चेन्ट बैंकरहरूबाट यो सेवा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

३. धितोपत्रको लगानीमा जोखिम

धितोपत्रमा लगानी गर्दा जोखिम (Risk), प्रतिफल (Return) तथा भविष्यको संभावना सम्बन्धी पूर्ण ज्ञान र पूर्ण होशियारी साथ गर्नु पर्दछ । धितोपत्र बजारमा सूचीकृत धितोपत्रहरू खरिद गर्न चाहने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाको कार्य सम्पादन, कम्पनीको वित्तीय सूचकहरू, आर्थिक विवरण, वार्षिक प्रतिवेदन, संस्थापक, सञ्चालकको विगतको कार्य सम्पादन, संगठित संस्थाहरूद्वारा समय समयमा प्रवाह गरिने तथा स्टक एक्सचेज्जको सूचना पाटीमा राखिने धितोपत्रको मूल्यमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्नसक्ने संवेदनशील सूचनाहरू (Price Sensitive Information) समेत हेरी लगानी सम्बन्धमा निर्णय गर्नु बढी सुरक्षित हुन्छ ।

धितोपत्रमा गरिने लगानी पूर्ण जोखिममुक्त हुदैन । साधारण सेयरमा गरिने लगानीलाई अन्य धितोपत्रमा गरिने लगानी भन्दा बढी जोखिमपूर्ण मानिन्छ । डिबेन्चरको हकमा तोकिएको समय र दरमा ब्याज तथा साँवा भुक्तानी गर्ने शर्त रहने हुन्दा यसलाई सेयर भन्दा कम जोखिमपूर्ण मानिन्छ । यस्तै सरकारी

धितोपत्रमा तोकिएको समय र तोकिएको दरमा व्याज प्रदान गरिने र तोकिएको अवधिमा साँवा भुक्तानी समेत निश्चित हुने हुँदा यस्तो धितोपत्रलाई न्युन जोखिमयुक्त धितोपत्रको रूपमा लिइन्छ । साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्तालाई सम्बन्धित कम्पनीको स्वामित्व प्राप्त हुन्छ । साथै कम्पनी मुनाफामा गएमा नगद लाभांश तथा बोनस सेयर प्राप्त हुने तथा धितोपत्रको बजार मूल्य बढ्दै गएमा पुँजीगत लाभ (बिक्री मूल्य र खरिद मूल्यको अन्तर) समेत प्राप्त हुन सक्दछ । साथै, सम्बन्धित कम्पनीले हकप्रद सेयर निष्काशन गरेमा सो खरिद गर्ने पहिलो हक समेत साधारण सेयरधनीलाई प्राप्त हुन्छ । तर कम्पनी नोक्सानमा गएमा साधारण सेयरधनीहरूले लाभ प्राप्त गर्न नसक्नुका साथै आफ्नो लगानी रकम समेत ढुब्ने सम्भावना समेत हुने हुनाले साधारण सेयर अन्य धितोपत्र भन्दा बढी जोखिमपूर्ण मानिन्छ ।

४. धितोपत्र बजारमा प्रवेश

धितोपत्र बजारमा लगानी गर्न चाहने नयाँ लगानीकर्ताले दुई किसिमले धितोपत्र बजारमा लगानी शुरूवात गर्न सक्दछन् ।

- पहिलोमा संगठित संस्थाले बोर्डबाट स्वीकृति लिई सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूकालागि सार्वजनिक निष्काशन गरेको समयमा आफ्नो खाता रहेको बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आस्वा प्रणालीमार्फत फाराम संकलन गर्ने भएमा सोही बैंक तथा वित्तीय संस्थामा गएर फारम भरी वा आस्वा सदस्यले अनलाईनमार्फत भर्न सक्ने सुविधा दिएको अवस्थामा अनलाईन मार्फत सेयर भर्न सक्दछन् ।
- अर्कोतर्फ कम्पनीको बारेमा पूर्ण जानकारी हासिल गरी धितोपत्रको दोस्रो बजारमा सूचीकृत कम्पनीको धितोपत्र धितोपत्र दलालमार्फत किनबेच गर्न सक्दछन् ।

५. संस्थागत लगानीकर्ता

प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संस्था जसलाई सेयर बजारमा समेत लगानी गर्न अधिकार प्राप्त हुन्छ । त्यस प्रकारका संगठित संस्थालाई संस्थागत लगानीकर्ताको रूपमा बुझन सकिन्छ । संस्थागत लगानीकर्ताको उपस्थितिले धितोपत्र बजारको कारोबार तथा धितोपत्रको मूल्यलाई स्थिरता प्रदान गरी बजारको परिपक्वता अभिवृद्धि गर्दछ । नेपालमा सामूहिक लगानी कोष, बैंक तथा वित्तीय संस्था, लगानी कम्पनी, बीमा कम्पनी, नागरिक लगानी कोष, कर्मचारी संचय कोष जस्ता संस्थागत लगानीकर्ता रहेका छन् ।

६. संस्थागत सुशासन

संस्थागत सुशासन भनेको संगठित संस्था एंव कम्पनीलाई निर्देशित, नियमित र नियन्त्रित

गर्ने प्रणालीहरूको समग्र अभ्यासको संरचना हो । संस्थागत सुशासनले संचालकहरूको व्यक्तिगत स्वार्थ भन्दा माथि उठी संस्था र सर्वसाधारणहरूको हित संरक्षणको लागी अझ बढी पारदर्शी, जिम्मेवार तथा जवाफदेही हुन जोड दिन्छ । संगठित संस्थाहरूमा लगानी गर्ने सर्वसाधारणको लगानी सुशासनको अभावमा जोखिममा पर्ने सम्भावना हुने हुदै नियमन निकायहरूले संस्थाहरूको संस्थागत सुशासन कायम गर्ने गराउन प्राथमिकता दिने गरेका छन् । विकसित धितोपत्र वजारमा कम्पनीहरू सूचीकृत हुंदा कम्पनीको साख बढने, कम्पनीको उचित मूल्याङ्कन हुने र उचित प्रतिफल प्राप्त हुने हुंदा कम्पनीहरू पारदर्शी, अनुशासित, जिम्मेवार, जवाफदेही भई विकसित धितोपत्रबजारमा सूचीकृत हुन प्रतिस्पर्धा गर्दछन् । विकसित धितोपत्र वजारमा प्रभावकारी नियमन एंव अनुगमन भई पारदर्शी तवरले कारोबार भईरहेको हुन्छ जसले गर्दा कम्पनीहरूले आफ्नो संस्थागत सुशासन वृद्धि गर्न अग्रसरता देखाउँछन् यसर्थ विकसित धितोपत्र वजारले संस्थागत सुशासन प्रवर्द्धन गर्दछ ।

७. प्राथमिक बजारमा बुक बिल्डिङ

धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन साधारणतया दुई विधिबाट हुने गर्दछ: निश्चित मूल्य विधि (Fixed Price) र बुक बिल्डिङ (Book Building) विधि गरी दुई किसिमबाट हुने गर्दछ । निश्चित मूल्य विधिबाट धितोपत्र निष्काशन गर्दा धितोपत्रको अंकित मूल्य वा अंकित मूल्यमा प्रिमियम थप गरी तोकिएको मूल्यमा गर्ने गरिन्छ भने बुक बिल्डिङ विधिमार्फत धितोपत्र निष्काशन गर्दा बजारले निर्धारण गरेको मूल्यमा हुने गर्दछ । बुक बिल्डिङ धितोपत्र निष्काशन गर्ने एक प्रक्रिया हो जसमा निष्काशनकर्ता संगठित संस्थाले प्रारम्भिक सार्वजनिक निष्काशन गर्नका लागि प्रस्ताव गरिने मूल्य निर्धारण गर्ने प्रयास गर्दछ । बुक बिल्डिङका लागि देहाय अनुरूपको प्रकृया रहने गर्दछ ।

- निष्काशनकर्ता संगठित संस्थाले निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकको परामर्शमा प्रारम्भिक विवरणपत्र तयार गर्दछ ।
- उक्त प्रारम्भिक विवरणपत्रको सम्बन्धमा योग्य संस्थागत लगानीकर्ताहरूलाई सहभागी गराई संगठित संस्थाले निष्काशन तथा विक्री प्रबन्धकको सहभागितामा छलफल कार्यक्रम सञ्चालन गरी बोर्डबाट अनुमति प्राप्त योग्य संस्थागत लगानीकर्तासंग निजले चाहेका न्यूनतम खरिद संख्या, आशय मूल्य र सो को मूल्यांकन विधिसहित प्रारम्भिक विवरणपत्रमा सुझाव माग गर्दछ ।
- योग्य संस्थागत लगानीकर्ताबाट प्राप्त भएको आशय मूल्यका आधारमा निष्काशनकर्ता संगठित संस्थाले धितोपत्रको विक्री मूल्य सीमा निर्धारण गरी मूल्य सीमा भित्रको आशय मूल्य पेश गरेका योग्य संस्थागत लगानीकर्तालाई बोलकबोल प्रकृयामा सहभागी गराई धितोपत्रको विक्री गर्दछ ।

- आशय मूल्य पेश गरेका योग्य संस्थागत लगानीकर्ताले बोलकबोलका लागि आवेदन गर्न आशय मूल्य पेश गर्दा उल्लेख गरिएको धितोपत्र संख्या र मूल्यभन्दा कम हुने गरी बोलकबोल गर्न पाइँदैन भने कुनै एक योग्य संस्थागत लगानीकर्ताले निष्काशित धितोपत्रको २० प्रतिशतभन्दा बढी धितोपत्रको लागि बोलकबोल प्रस्ताव पेश गर्न पाइँदैन । यसरी धितोपत्र बिक्री गर्दा संगठित संस्थाले योग्य संस्थागत लगानीकर्तालाई निष्काशित धितोपत्रको ४० प्रतिशत र सर्वसाधारणलाई ६० प्रतिशत धितोपत्र निष्काशित गरी बिक्री गर्नु पर्दछ ।

८. धितोपत्रको दोस्रो बजारमा मूल्य निर्धारण

धितोपत्रको बजार मूल्य धितोपत्रको माग तथा आपूर्ति अर्थात धितोपत्र खरिद गर्न चाहने लगानीकर्ताहरू र बिक्री गर्न चाहने लगानीकर्ताहरूको अन्तर्कृयाबाट निर्धारण हुने गर्दछ । धितोपत्रको बजार मूल्यलाई मुख्य रूपले सम्बन्धित संगठित संस्थाको कार्य सम्पादन र प्रतिफल, संगठित संस्थाको विकास र विस्तारको सम्भावना जस्ता पक्षहरूले प्रभाव पार्दछन् । सामान्य अवस्थामा कुनै संगठित संस्थाको धितोपत्रको माग बढेमा यसको मूल्य बढ्छ र माग घटेमा मूल्य घट्छ ।

९. धितोपत्र बजारमा विश्लेषण विधि

धितोपत्र बजारमा गरिने लगानीको विश्लेषण विशेषगरी आधारभूत विश्लेषण तथा प्राविधिक विश्लेषण गरी दुई किसिमले गरिन्छ ।

- आधारभूत विश्लेषण (Fundamental Analysis):** धितोपत्रको आधारभूत विश्लेषणमा सम्बन्धित कम्पनीको वित्तीय विवरण, कम्पनीको व्यवस्थापन तथा प्रतिस्पर्धात्मक फाइदा र कम्पनीको प्रतिस्पर्धीहरू तथा बजार आदिको विश्लेषण गरिन्छ । धितोपत्रको आधारभूत विश्लेषण कम्पनीको विगत तथा वर्तमान कार्य सम्पादनको अध्ययन गरी भविष्यको कार्य सम्पादनको प्रक्षेपण गर्ने गरिन्छ । यसमा विशेष कम्पनीको वित्तीय कार्यसम्पादन-प्रति सेयर आमदानी, प्रति सेयर खुद मूल्य, प्रति सेयर लाभांश, मूल्य आय अनुपात, ऋण तथा स्वामित्व पुँजीको अनुपात, वर्तमान व्यवस्थापन तथा विगतमा व्यवस्थापनमा परिवर्तन, कम्पनीको व्यवसायको वर्तमान अवस्था तथा भविष्यको संभावना, प्रतिस्पर्धात्मक स्थिति र सम्बन्धित उद्योग तथा अर्थतन्त्रको अवस्था, आदिको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी धितोपत्रको वर्तमान अवस्था तथा भविष्यको निर्कोल गरिन्छ ।
- प्राविधिक विश्लेषण (Technical Analysis):** धितोपत्रको भविष्यको मूल्य प्रक्षेपण गर्न विभिन्न चार्ट तथा प्रवृत्तिको माध्यमबाट धितोपत्रको विशेष गरी विगत तथा वर्तमान मूल्य तथा कारोवार

रकमको विश्लेषण गरी भविष्यको मूल्य प्रक्षेपण गर्ने कार्य गरिन्छ । यसमा विगत तथा वर्तमानमा समेत मूल्य बृद्धि भइरहेको भएमा भविष्यमा समेत मूल्य बृद्धि हुने र विगत देखि वर्तमान अवस्थामा मूल्य घट्दै आएको भएमा भविष्यमा समेत मूल्य घट्ने मान्यता राखिन्छ ।

१०. मौद्रिक नीति तथा धितोपत्र बजारः

नेपालमा मौद्रिक नीति प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गर्दछ । नेपाल सरकारको वित्त नीतिलाई सहयोग पुग्ने गरी जारी हुने मौद्रिक नीतिले वित्तीय प्रणालीमा मुद्राको माग र आपूर्तिमा सन्तुलन कायम गर्दै व्याजदर स्थायित्व कायम गर्ने लक्ष्य राखेको हुन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले मौद्रिक उपकरणहरूको प्रयोगमार्फत् वित्तीय प्रणालीमा तरलतालाई उच्चतम स्तरमा कायम राख्दै व्याजदर, मुद्रास्फीति लगायत अन्य समष्टिगत आर्थिक सुचकहरूलाई वाञ्छित स्तरमा राख्ने लक्ष्य राखेको हुन्छ । समष्टिगत आर्थिक परिवर्तनले धितोपत्र बजारलाई प्रभाव पार्ने भएकोले लगानीकर्ताले मौद्रिक नीतिको दिशा तथा स्वरूपप्रति विशेष चनाखो रही लगानी रणनीति तय गर्नु पर्दछ ।

११. वित्तीय नीति तथा धितोपत्र बजारः

सरकारले प्रस्तुत गर्न वित्तीय नीतिलाई समष्टिगत आर्थिक नीतिको रूपमा लिने गरिन्छ । सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि प्रस्तुत गर्न बजेटलाई वित्तीय नीतिको रूपमा लिन सकिन्छ। बजेटमा सरकारले एक आर्थिक वर्षको लागि सार्वजनिक आय र व्ययको अनुमान गरेको हुन्छ भने उक्त वर्षभित्रमा अर्थतन्त्रमा रहेका विभिन्न क्षेत्रहरूको विकास विस्तारका लागि समेत नीति तथा कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरेको हुन्छ । यस्तै कर सम्बन्धी नीति, रोजगारी सम्बन्धी नीति लगायतका विषय समेत समावेश भएको हुन्छ । वित्तीय नीतिको स्वरूप र कार्यान्वयनले देशको अर्थतन्त्र तथा वित्तीय क्षेत्रमा महत्वपूर्ण प्रभाव पार्ने हुनाले यसबाट धितोपत्र बजार पनि अछुतो रहन सक्दैन । यसप्रकार लगानीकर्ताले सरकारबाट प्रस्तुत भएको वित्तीय नीतिको बारेमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी उपयुक्त लगानी रणनीति लिनु उपयुक्त हुन्छ ।

१२. सूचिकृत कम्पनीको वित्तीय विवरणः

कम्पनीले सञ्चालन गरेको वित्तीय क्रियाकलापहरूको स्थिती भल्कने गरी वा सम्पूर्ण वित्तीय स्थितीको जानकारी दिने उद्देश्यले तयार गरेको विवरणलाई वित्तीय विवरण (Financial Statements) भनिन्छ । यस्तो वित्तीय विवरणहरूमा नाफा नोक्सान खाता, वासलात, नगद प्रवाह विवरण, आदि पर्दछ ।

वित्तीय विवरण मार्फत कम्पनीको आय-व्ययको स्थिती, सम्पत्ति तथा दायित्वको स्थितीको जानकारी प्राप्त हुन्छ । लगानीकर्ता, विश्लेषक तथा अन्य सरोकारवालाहरूले वित्तीय विवरणको अध्ययन पश्चात कम्पनीको वास्तविक स्थितीको पहिचान गर्न सक्दछन् । वित्तीय विवरणको अध्ययनबाट लगानीकर्ताले सूचिकृत कम्पनीको सबल तथा दुर्बल पक्षहरू, मुनाफाको स्थिति लगायतको जानकारी प्राप्त गरी उपयुक्त लगानी निर्णय लिन सक्दछन् । खासगरी लगानीकर्ताले धितोपत्र खरिद बिक्री निर्णयका लागि गरिने आधारभूत विश्लेषणको लागि वित्तीय विवरणको अध्ययन तथा पुनरावलोकन गर्नु पर्दछ । सूचिकृत कम्पनीले आफ्नो वित्तीय विवरण आवधिक रूपमा सार्वजनिक गर्दछन् । नेप्सेमा सूचिकृत कम्पनीहरूले त्रैमासिक वित्तीय विवरण आफ्नो वेबसाइट वा राष्ट्रिय दैनिक पत्रिका मार्फत् प्रकाशन गर्दछन् भने वार्षिक वित्तीय विवरण सहितको वार्षिक प्रतिवेदन प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको छ, महिनाभित्र सार्वजनिक गर्दछन् ।

१३. समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू:

समष्टिगत आर्थिक परिसूचकले अर्थतन्त्रको समष्टिगत अवस्थाको मापन गर्दछ । यस्ता परिसूचकहरू अर्थतन्त्रको वास्तविक क्षेत्र, सार्वजनिक वित्त, मौद्रिक तथा वित्तीय क्षेत्र र बाह्य क्षेत्रसँग सम्बन्धित हुन्छ । व्याजदर, मुद्रास्फीति, आर्थिक वृद्धि, बचत तथा उपभोग, एम १, एम २, तरलता, आयात, निर्यात, राजस्व, सार्वजनिक खर्च, सार्वजनिक ऋण आदिलाई समष्टिगत आर्थिक परिसूचकको रूपमा लिने गरिन्छ । समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूमा आउने परिवर्तनसँग धितोपत्र बजार संवेदनशिल हुने गर्दछ । यसैले लगानीकर्ताले धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूको विश्लेषण तथा आगामी परिवर्तनको समेत पूर्वानुमान गर्न सक्नु पर्दछ । यस्ता परिसूचकहरू नेपाल राष्ट्र बैंकका प्रकाशनहरू, आर्थिक सर्वेक्षण तथा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयका विभिन्न प्रकाशनहरूमा उपलब्ध हुन्छ ।

१४. वित्तीय संकट र धितोपत्र बजार:

कुनैपनि अर्थतन्त्रमा देखिने वित्तीय संकट र धितोपत्र बजारको नजिक र सिधा सम्बन्ध रहेको हुन्छ । विगतमा विश्वमा विभिन्न समयमा देखा परेका वित्तीय संकट र धितोपत्र बजार परिदृष्ट्यहरूलाई सिंहावलोकन गर्दा यस्तो देखिन्छ । सन् १९३० को महामन्दीको समयमा न्यूयोर्कमा सेयर बजार क्र्यास (Crash) भएको थियो । यस्तै सन् २००७-०८ मा देखिएको विश्व वित्तीय संकटको समयमा पनि धितोपत्र बजार पूर्ण रूपमा प्रभावित भएको देखिन्छ । सन् १९३० को महामन्दी बैंकिङ क्षेत्रबाट शुरू भएको मानिन्छ भने सन् २००७-०८ को विश्व वित्तीय संकट भने धितोपत्र बजारमा शुरू भएको

देखिन्छ। खासगरी रेटिंग व्यवसाय, इन्भेष्टमेन्ट बैंकिंग तथा रियल सेक्टरमा उत्पन्न संकट पछि गएर विश्व वित्तीय संकटको रूपमा परिणत भएको देखिन्छ। सन् १९९७ को एशियन वित्तीय संकटपश्चात धितोपत्र बजारमा ऋणपत्रको प्रयोग बढ्न थालेको हो। यस्ता वित्तीय संकटले बैंक पुँजीको वैकल्पिक स्रोतको रूपमा बजारमा आधारित वित्त व्यवस्था (Market Based Financing) लोकप्रिय हुँदै गएको देखिन्छ। यस्ता संकटहरूले लगानीकर्तालाई समेत धक्का दिन सम्मेत भएकोले पछिल्लो समय लचकतापूर्ण लगानी (Resilient Investment) को अवधारणाले चर्चा पाउन थालेको छ। साथै, धितोपत्र बजारमा रहन सम्मेत प्रणालीगत जोखिमहरूको पहिचान र सो को निराकरणका लागि विभिन्न अभ्यासहरू समेत हुन थालेको छ।

१५. धितोपत्रको दोस्रो बजारका परिसूचकहरू तथा पछिल्लो अवस्था

धितोपत्र दोस्रो बजारलाई विश्लेषण गर्न नेप्से सूचकांक, बजार पुँजीकरण, धितोपत्रको कारोबार, सूचीकृत कम्पनी लगायतका परिसूचकहरू लिने गरिन्छ। दोस्रो बजारका प्रमुख परिसूचकहरू र पछिल्लो अवस्था देहाय बमोजिम प्रस्तुत रहेको छ :

- **नेप्से सूचकांक :** यो धितोपत्रको दोस्रो बजारको गतिविधिको मापन गर्ने सबैभन्दा महत्वपूर्ण परिसूचक हो र यसलाई अर्थतन्त्रको व्यारोमिटरको रूपमा पनि लिने गरिन्छ। यो परिसूचक नेप्सेमा सूचीकृत संस्थापक र साधारण दुवै सेयरको आधार वर्ष मूल्य र वर्तमान बजार मूल्यको आधारमा गणना गरिन्छ। यो नेप्से सूचकांक २०५० साल माघ ३० गतेदेखि गणना शुरू गर्न थालिएको हो। नेप्सेमा सूचीकृत कुल सेयरमध्ये दुई तिहाई (करिब ६५ प्रतिशत) संस्थापक सेयर र सार्वजनिक रूपमा निष्काशन भएको साधारण सेयरको संख्या एक तिहाई (करिब ३५ प्रतिशत) मात्र रहेको छ। चालु आर्थिक वर्ष २०८०।०१ को भाद्र मसान्तको अन्त्यमा उक्त परिसूचक १९६४.९२ बिन्दु कायम भएको छ।
- **फ्लोट इन्डेक्स:** सर्वसाधारणमा जारी भएका कारोबार योग्य सेयरको आधार मूल्य र वर्तमान बजार मूल्यको आधारमा गणना गरिने परिसूचकलाई फ्लोट इन्डेक्स भनिन्छ। नेप्सेले यो परिसूचक गणनाको सुरुवात वि.स. २०६५ भाद्र ३० गतेदेखि गरेको थियो। यसमा कुल सूचीकृत सेयरमध्ये करिब एक तिहाई कारोबारयोग्य सेयरको मूल्यको आधारमा मात्र निकालिएको इन्डेक्स हो। यस परिसूचक गणना गर्दा कारोबारयोग्य सेयर (Tradable Share) लाई आधार मानेर गणना गरिने भएकोले यो परिसूचकलाई यथार्थपरक मानिन्छ। चालु आर्थिक वर्षको भाद्र मसान्तमा सो परिसूचक १३६.४५ बिन्दु कायम भएको छ।

- समूहगत परिसूचकहरू:** यसका साथै नेप्सले १२ वटा समूहगत परिसूचक गणना गर्दै आएको छ। उक्त समूहगत परिसूचकहरूमा क्रमशः वाणिज्य बैंक समूह, विकास बैंक समूह, वित्त कम्पनी समूह, लघुवित्त समूह, जीवन बीमा समूह, निर्जीवन बीमा समूह, उत्पादन तथा प्रशोधन समूह, लगानी समूह, होटल तथा पर्यटन समूह, व्यापार परिसूचक, जलविधुत समूह र अन्य समूह रहेका छन्।
- बजार पुँजीकरण:** नेप्सेमा सूचीकृत सम्पूर्ण धितोपत्रहरूको बजार मूल्यको कूल जोडलाई बजार पुँजीकरण भनिन्छ। धितोपत्र बजारमा सूचीकृत धितोपत्रहरूको संख्या र तिनको आ-आपनो दैनिक कारोबारको अन्तिम बजार मूल्य गुणन गरी जोडदा बजार पुँजीकरण(बजार मूल्य) प्राप्त हुन्छ। सार्वजनिक निष्काशन भएका कारोबारयोग्य सेयर (Tradable Share) को बजार पुँजीकरणले धितोपत्र बजारको यथार्थ स्थितिको प्रतिनिधित्व गर्दछ। चालु आ.व. को भाद्र मसान्तमा बजार पुँजीकरण रु. २९ खर्ब ६१ अर्ब ३३ करोड ५६ लाख पुगेको छ।

१६. खरिद वा बिक्री आदेश र मूल्य समय प्राथमिकता

सूचीकृत धितोपत्रहरू खरिद वा बिक्री गर्ने निर्णय गरेपछि लगानीकर्ताले धितोपत्र दलाल व्यवसायीको कार्यालयमा गएर वा इन्टरनेटमार्फत हुने कारोबारका लागि सम्बन्धित धितोपत्र दलाल व्यवसायीसँग Username र Password लिई खरिद बिक्री आदेश दिनु पर्दछ। यस्तो आदेशमा लगानीकर्ताले आफूले खरिद वा बिक्री गर्न चाहेको धितोपत्रको किसिम, संख्या, मूल्य, आदेश बहाल रहने अवधि, आदि स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु पर्दछ। आदेश बहाल रहने अवधि उल्लेख नगरेको अवस्थामा त्यस्तो आदेश पत्रको बहाली १५ दिनसम्म कायम रहन्छ। खरिद वा बिक्री आदेश दिएपछि लगानीकर्ताले दलालबाट आफूले दिएको आदेशको दर्ता नम्बर, दर्ता भएको मिति र समय समेत खुलेको निस्सा प्रमाण लिनु पर्दछ।

दुई वा दुई भन्दा बढी लगानीकर्ताहरूले एउटै कम्पनीको धितोपत्र खरिद गर्न आदेश दिएको अवस्थामा बढी मूल्यमा खरिद गर्न आदेश दिने खरिदकर्तालाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ त्यस्तै बिक्री गर्दा कम मूल्यमा बिक्री आदेश दिनेलाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ भने दुई वा दुई भन्दा बढी लगानीकर्ताहरूले एउटै कम्पनीको सेयर समान मूल्यमा खरिद वा बिक्री गर्न आदेश दिएमा पहिलो खरिद/बिक्रीको आदेश दिने लगानीकर्तालाई पहिलो प्राथमिकता दिइने व्यबस्थालाई मूल्य समय प्राथमिकता भनिन्छ।

१७. कम्पनी वा संस्थाको अधिकृत पुँजी, जारी पुँजी र चुक्ता पुँजी

अधिकृत पुँजी (Authorised Capital) भन्नाले कम्पनीले आफ्नो जारी पुँजी वृद्धि गर्नसक्ने

अधिकतम सीमा भन्ने बुझिन्छ । यस्तो अधिकतम सीमा प्रबन्धपत्र संशोधन गरी बृद्धि गर्न सकिने कानुनी प्रावधान रहेको छ । त्यस्तै जारी पुँजी (Issued Capital) भन्नाले संगठित संस्थाले जारी गर्न सक्ने पुँजीको अधिकतम सीमा भन्ने बुझिन्छ । त्यसैगरी चुक्ता पुँजी (Paid up Capital) भन्नाले संगठित संस्थाद्वारा जारी गरिएको पुँजी मध्ये सम्बन्धित सेयरधनीहरूबाट चुक्ता/भुक्तानी गरिएको कूल पुँजी भन्ने बुझिन्छ । उदाहरणको लागि रु.१०० प्रति सेयरका दरले जारी गरिएको सेयरमा सेयरधनीहरूबाट प्रति सेयर रु. ५० मात्र लिइएको भएमा रु. ५० प्रति सेयर चुक्ता मूल्य हुन्छ ।

१८. सर्किट ब्रेकर तथा बुक क्लोज

दोस्रो बजार मार्फत कारोबार हुने धितोपत्रहरूको बजार मूल्यमा अप्रत्यासित रूपमा परिवर्तन आएमा (बजार मूल्य बढ्न वा घट्न गएमा) सो धितोपत्रहरूको कारोबारमा निश्चित समयको लागि रोक लगाइने प्रणालीलाई सर्किट ब्रेकर (Circuit Breaker) भनिन्छ । प्रत्येक दिन सेयरको कारोबार शुरू भएको पहिलो एक घण्टामा नेप्से परिसूचक ४ प्रतिशतले घटने/बढने भएमा १५ मिनेटका लागि कारोबार स्थगन गर्ने, यसरी स्थगन भएको कारोबार पुनः खुलेपछि उक्त परिसूचकमा ५ प्रतिशतले घटने/बढने भएमा अर्को ३० मिनेटका लागि कारोबार स्थगन गर्ने र पुनः खुलेपछि परिसूचकमा ६ प्रतिशतले घटने/बढने भएमा उक्त दिन बाँकी पूरै समयको कारोबार स्थगन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

संगठित संस्थाहरूले कम्पनी ऐनको व्यवस्था अनुसार निश्चित अवधिका लागि सेयर दाखिल खारेज तथा नामसारी नहुने गरी सेयर दर्ता किताब बन्द (Book Close) गर्न सक्दछन् । संगठित संस्थाहरूले विशेष गरी कुन मितिसम्म कायम रहेका सेयरधनीहरूलाई साधारणसभामा सहभागी तथा लाभांश, बोनस सेयर र हकप्रद सेयर जस्ता प्रतिफलहरू प्रदान गर्ने भन्ने सम्बन्धमा निक्यौल गर्नका लागि यसरी दर्ता किताब बन्द गर्दछन् । यसरी दर्ता किताब बन्द भएको अवधिमा पनि सेयर खरिद बिक्री गर्न सकिन्छ, तर यस अवधिमा खरिद गर्ने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाले दर्ता किताब बन्द हुनु भन्दा अधि घोषणा गरेका लाभहरू भने प्राप्त गर्न सक्दैनन् ।

१९. बुल मार्केट र बियर मार्केट

धितोपत्र बजार मूल्यमा क्रमिक रूपमा वढ्दै गएको स्थितिलाई बुल मार्केट (Bull Market) भनिन्छ । यस प्रकारको बजारमा सुचीकृत कम्पनीहरूको सेयरको मूल्य निरन्तर बढीरहेको हुन्छ, भने लगानीकर्ताहरूमा उत्साह र विश्वासको वातावरण सिर्जना हुन्छ । अर्कोतर्फ धितोपत्रको वियर मार्केट (Bear Market) भन्नाले बजारको घट्दौ अवस्थालाई जनाउँछ । यस स्थितिमा सुचीकृत धितोपत्रहरूको

बजार मूल्य र नेप्से परिसूचक निरन्तर घटिरहेको हुन्छ भने लगानीकर्ताहरूमा निराशाको वातावरण सिर्जना भएको हुन्छ ।

२०. मूल्य संवेदनशील सूचना

नगद लाभांस, बोनस सेयर तथा हकप्रद सेयर निष्काशनको घोषणा, धितोपत्र निष्काशन, व्यवस्थापन परिवर्तन, विस्तार योजना, वित्तीय कार्य सम्पादन, विभिन्न सम्झौता तथा यस्तै अन्य सूचना एवं जानकारीलाई मूल्य संवेदनशील सूचना (Price Sensitive Information) भनिन्छ । यस्ता सूचना तथा जानकारीले सम्बन्धित कम्पनीको धितोपत्रको मूल्यमा प्रत्यक्ष असर गर्ने गर्दछ ।

२१. धितोपत्रको राफसाफ तथा फछ्यौट

धितोपत्र बजारमा कारोबार सम्पन्न भए पश्चात् खरिदकर्ताले बुझाउनुपर्ने रकम तथा बिक्रीकर्ताले बुझाउनुपर्ने धितोपत्रको निक्योल गर्ने कार्यलाई राफसाफ भनिन्छ । फछ्यौट भनेको धितोपत्र खरिदकर्ता र बिक्रीकर्ता सदस्य बीच कारोबार सम्पन्न भई धितोपत्र तथा रकम लेनदेन हुने कार्य हो ।

नेपाल स्टक एक्सचेज लिमिटेडमा कारोबार भइसकेको धितोपत्र अर्थात् साधारण सेयरको भुक्तानी फछ्यौट गर्नुपर्ने समय अवधिलाई टि+२ भनिन्छ । हाल धितोपत्र कारोबार भएको दुई कार्य दिन भित्र कारोबार भएको धितोपत्र तथा रकमको राफसाफ तथा फछ्यौट हुनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । टि+२ मा राफसाफ तथा फछ्यौट प्रकृया सम्पन्न गर्न टि+१ अर्थात् कारोबार गरेको भोलिपल्ट सम्ममा खरिदकर्ताले खरिद गरिएको धितोपत्र वापतको रकम बुझाउनु पर्नेछ । त्यस पश्चात् टि+२ मा बिक्रीकर्ताले रकम प्राप्त गर्नेछ र खरिदकर्ताले धितोपत्र प्राप्त गर्नेछ । हस्तान्तरण भन्नाले धितोपत्र वा उपकरणको स्वामित्व हस्तान्तरणसम्बन्धी कार्य सम्झनुपर्छ र सो शब्दले धितोपत्रधनीको मृत्युपश्चात् हकदारको नाममा नामसारी वा घरायसी नामसारी गरी एक धितोपत्रधनीको स्वामित्वबाट हकदार व्यक्तिमा धितोपत्रको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने कार्य समेतलाई जनाउँदछ ।

२२. फछ्यौट सुनिश्चित कोष

धितोपत्र कारोबार भइसकेपछि धितोपत्रको खरिदकर्ताले विशेष कारणले तोकिएको समयमा रकम बुझाउन नसकेमा धितोपत्रको राफसाफ तथा फछ्यौट कार्य तोकिएको समयमा नै सम्पन्न गर्न आवश्यक रकम व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले स्थापना गरिएको कोष नै फछ्यौट सुनिश्चित कोष (Settlement Guarantee Fund) हो । धितोपत्र राफसाफ तथा फछ्यौट विनियमावली, २०६९ मा सिडिएससि ले राफसाफ तथा फछ्यौट कार्य प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थित गर्न फछ्यौट ग्यारेन्टी कोष स्थापना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

यो कोषको सुदृढ व्यवस्थाका लागि बोर्डबाट आवश्यक कार्यहरू अगाडि बढाईएको छ ।

२३. धितोपत्र सम्बन्धी कानुनमा लगानीकर्ताको हकहित रक्षा व्यवस्था

लगानीकर्ताको हक हित रक्षा सम्बन्धमा धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०८३ मा भएका व्यवस्थाहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

- धितोपत्र निष्काशनका लागि तयार गरी प्रकाशित विवरणपत्रमा उल्लेखित विवरणहरूको सत्यताका लागि विवरणपत्रमा हस्ताक्षर गर्ने संचालकहरू व्यक्तिगत रूपमा वा सामूहिक रूपमा जिम्मेवार हुनु पर्ने व्यवस्था साथै विवरणपत्रमा प्रस्तुत गलत विवरणबाट हुन गएको हानि नोक्सानिको विवरणपत्र तयार गर्ने संचालक वा विज्ञले क्षतिपूर्ति तिर्नु पर्ने व्यवस्था,
- कम्पनीका गल्तीका कारण सूचीकृत धितोपत्रको सूचिकरण खारेज भै लगानीकर्ताहरूलाई हानि नोक्सानी पुगेमा सो को क्षतिपूर्ति संचालकहरूले तिर्नु पर्ने व्यवस्था,
- धितोपत्र कारोबार प्रक्रियामा भएको कमी कमजोरी वा सम्बन्धित धितोपत्र व्यवसायीका कमी कमजोरीका कारण हुने नोक्सानीको लगानीकर्ताहरूलाई क्षतिपूर्ति दिन धितोपत्र विनिमय बजारले क्षतिपूर्ति कोषको व्यवस्था गर्नु पर्ने,
- बोर्डले लगानीकर्ताको हकहितको रक्षाका लागि बजार सहमागी कुनै पनि पक्षलाई उनीहरूको लगानीकर्ता हकहित विपरीत प्रत्येक कृयाकलापमा सुधार ल्याउन वा रोक्न आदेश वा निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था,
- बोर्डले लगानीकर्ताको हक हित विपरीत क्रियाकलाप गर्ने वा यस्ता क्रियाकलापमा संलग्न हुने धितोपत्र दर्ता गराउने कम्पनीको धितोपत्रको दर्ता खारेजी गर्ने तथा धितोपत्र बजार तथा धितापत्र व्यवसायीको अनुमतिपत्र खारेज गर्न सक्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ ।

२४. कम्पनी कानुनमा लगानीकर्ताको हक हित संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था

कम्पनी ऐन, २०८३ बमोजिम सेयरधनीको हक हित सम्बन्धी मुद्दामा कम्पनीले मुद्दा नचलाएमा कम्पनीको चुक्ता पुँजीको सांडे २ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी सेयर लिएको कुनै सेयरधनीले एकलै वा पाँच प्रतिशत सेयर पुग्ने एक भन्दा बढी सेयरधनीहरू मिली कम्पनीको तर्फबाट त्यस्तो संचालक वा पदाधिकारी वा कम्पनी नियन्त्रण गर्ने व्यक्ति वा अन्य कुनै व्यक्तिको विरुद्ध अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२५. साधारण सेयरमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताको अधिकार

सेयरधनीका देहायका हक तथा अधिकारहरू रहेको हुन्छ :

- स्वामित्व सम्बन्धमा विशेष साधारण सभा बोलाउन निवेदन दिन सक्ते अधिकार
- कम्पनीको नाफामा समानुपातिक अधिकार
- सूचनाको अधिकार तथा थप सेयर विक्री हुँदा खरिदमा पहिलो हक प्राप्त गर्ने अधिकार
- साधारण सभामा सहभागी हुने तथा मत जाहेर गर्ने अधिकार
- सञ्चालकहरूको छनौटका लागि मतदान गर्ने अधिकार
- सञ्चालक समितिको सदस्यमा उम्मेदवारी दिनसक्ते अधिकार ।

२६. लगानीकर्ताले धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा जान्तुपर्ने कुराहरू

धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा लगानीकर्ताले पन्याप्त सतर्कता अपनाउनु पर्दछ । यसरी लगानीकर्ताले धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा देहाय बमोजिमका विषयहरूमा ध्यान दिनु पर्दछ :

- देशको अर्थतन्त्र तथा राजनीतिक अवस्था, तरलताको स्थिति, व्याजदर, आदि पक्षहरूको प्रभाव धितोपत्र बजारमा पर्ने हुँदा लगानी सम्बन्धी निर्णय लिंदा आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी लगानी निर्णय लिनुहोस् ।
- लगानी क्षमता र प्रतिफलमा मुद्रास्फीतिको समेत प्रभाव पर्ने भएकोले मुद्रास्फीतिको असरलाई ध्यान दिई लगानीको प्रतिफल मूल्यांकनका लागि लगानीको वास्तविक प्रतिफल दरलाई आधार बनाउनुहोस् ।
- विशेषगरी एकल वा अप्रत्याशित घटना एवं असरबाट हुने घाटाबाट आफ्नो लगानीलाई सुरक्षित राख्न लगानी विविधिकरणमा जोड दिनुहोस् ।
- इन्टरनेट लगायत अन्य सामाजिक संजालबाट लगानी सम्बन्धी प्राप्त सूचना, जानकारी तथा विवरणहरूलाई सम्बन्धित आधिकारिक पक्षबाट प्रमाणित गरी लगानी निर्णय गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रमा गरिने लगानीमा प्रतिफलसँगै जोखिम समेत रहने हुँदा जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न आफ्नो लगानी क्षमता अनुरूप लगानी गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र कारोबारमा हुने जोखिमलाई व्यवस्थापन गर्न, अनपेक्षित वित्तीय तथा आर्थिक प्रभावहरूबाट सुरक्षित रहन लगानी सम्बन्धी रणनीतिक योजना तयार गर्नुको साथै आपतकालीन कोषको व्यवस्था गर्ने गनुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताहरूले धैर्यता, लगनशीलता, तथा दुरदृष्टि कायम राखी लगानीलाई दिगो एवं प्रतिफलमूखी बनाउनुहोस् ।
- धितोपत्र कारोबारमा धोका, जालसाजी तथा छलकपटबाट बच्न स्वयं सचेत रही स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो

स्व-विवेकी निर्णय गर्ने गर्नुहोस् ।

- लगानी गर्नु अगाडि हतार नगरी लगानीका सम्बन्धमा स्वतन्त्र रूपमा अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने गर्नुहोस् ।
- हतारमा लगानी निर्णय गर्न दबाव दिने जो कोहीलाई पनि अविश्वास गर्ने गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा विभिन्न प्रकृतिका धितोपत्र उपकरणमा लगानी गर्न सकिने अवसर रहने हुँदा आफुले लगानी गर्न लागेको धितोपत्र कुन प्रकारको हो (जस्तै: संस्थापक सेयर, साधारण सेयर अग्राधिकार सेयर, ऋणपत्र, सामूहिक लगानी योजना, आदि) र त्यसको विशेषता, फाइदा वा बेफाइदा, अन्तर्निहीत जोखिम, मूल्य अस्थिरता, र लगानी अवधिको बारेमा जानकारी लिएर मात्र लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् ।
- लगानीबाट प्राप्त प्रतिफललाई दिगो र सन्तुलित बनाउन लगानी गरिने लगानीका औजारहरू वातावरणीय, सामाजिक र सुशासन अनुकूल रहने गरी लगानीकर्ताको लगानी लक्ष्य, उद्देश्य, जोखिम वहन गर्ने क्षमता र प्राथमिकता बमोजिम लगानी गर्नुहोस् ।
- छिटो धनी बन्ने उद्देश्यलाई कम प्राथमिकता दिई धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा तथ्यगत, यथार्थपरक र उचित सूचना लिई संयमित एवं विवेकशील भई लगानी सम्बन्धी निर्णय लिने गर्नुहोस् ।
- दीर्घकालीन, नियमित तथा अल्पकालीन लगानी अवधि सम्बन्धमा जानकार रही लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् ।
- धितोपत्र बजारसम्बन्धमा सामाजिक सञ्जाल (जस्तै: Kij a5, Sna xfp; , 060a tyf l6S6S, आदि) मार्फत प्रकाशन तथा प्रसारण गरिने अनुमान तथा प्रक्षेपण आधिकारीक नहुने भएकोले उक्त अनुमान, प्रक्षेपण, विचार र परामर्शको आधारमा मात्र लगानी सम्बन्धी निर्णय नलिनुहोस् ।
- विद्यमान ऐन, नियम तथा नियमन परिधि बाहिर रही नयाँ उपकरण तथा प्रविधिको प्रयोग गरी हुने जोखिम पूर्ण तथा गैर कानुनी कारोबारका सम्बन्धमा सचेत रहनुहोस् ।
- धितोपत्रको कारोबारमा प्रयोग गरिएको नयाँ प्रविधिको सम्बन्धमा सचेत रहनुहोस् । प्रविधिको प्रयोगको सम्बन्धमा पन्याप्त ज्ञान प्राप्त गरी प्रविधिको सुरक्षाका लागि विशेष व्यवस्था गर्न आफ्नो युजर परिचय तथा पासवर्ड (user id and password) लगायत अन्य विवरणहरू अन्य कसैलाई नदिनुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा उतारचढाव भईरहने हुँदा बजार हल्ला, अनावश्यक प्रचार प्रसार वा कसैको बहकाउमा नपरी बजार तथा कम्पनीको वित्तीय विवरण लगायतका विषयमा जानकारी लिएर मात्रै स्वविवेकमा आफ्नो जोखिम बहन गर्ने क्षमता अनुसार लगानीका उपकरण, लगानीको सीमा पहिचान गरी लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् ।
- विशेषगरी धितोपत्र बजारमा नवप्रवेशी लगानीकर्ताले धितोपत्रको प्राथमिक बजारमा निष्काशन भएका धितोपत्र खरिदका लागि आवेदन दिई लगानी सम्बन्धी ज्ञान तथा अनुभव हासिल गर्दै लगानी प्रारम्भ गर्नुहोस् ।

- धितोपत्रको प्राथमिक निष्काशन भएका धितोपत्रमा लगानी गर्दा निष्काशन कम्पनी सम्बन्धी पन्याप्त जानकारी हासिल गर्न सम्बन्धित कम्पनी वा निष्काशनकर्ता मार्फत प्रकाशित गरिने आव्हानपत्र, विवरणपत्र एवं सूचनाको अध्ययन गरी कम्पनीको संस्थापक तथा व्यवस्थापन पक्ष, वित्तीय स्थिति र क्रेडिट रेटिङ्गस्तर जस्ता समग्र पक्षहरूको विश्लेषण गरी उपयुक्त लागेमा मात्र लगानी निर्णय लिनुहोस् ।
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमा लगानी गर्दा पन्याप्त ज्ञान र यथार्थ सूचना लिई आफ्नो जोखिम बहन क्षमताका आधारमा लगानी सम्बन्धी निर्णय लिनुहोस् । सूचीकृत कम्पनीले आधिकारीक वा प्रमाणित रूपमा प्रकाशन गरेको वित्तीय विवरण, कार्य सम्पादन स्थिति, मूल्य संवेदनशील सूचना, कम्पनीको भावी योजनाहरू, आवधिक र वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेखित वित्तीय सूचकांकहरू, मूल्य प्रबृत्ति र सम्बन्धित उद्योग/क्षेत्रको अवस्था लगायत पक्षहरूको निरन्तर अध्ययन गर्नुहोस् ।
- नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायबाट श्रम स्वीकृति लिई वैदेशिक रोजगारीमा रहेका नेपालीले आस्वा सदस्य बैंक मार्फत आफ्नो नाममा विप्रेषण बचत खाता खोली सिआरएन नम्बर लिई बोर्डबाट गरिएको व्यवस्थाको परिपालना गरी सार्वजनिक रूपमा निष्काशन भएका सेयरमा आवेदन गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा आवश्यक वा अपेक्षित प्रतिफल दर निर्धारण गरेर सोको आधारमा लगानी गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमा कारोबार गर्दा कारोबार भएको दिनको दुई (२) दिन ($T+2$) भित्रमा कारोबारको राफसाफ हुनुपर्ने कुराको जानकारी लिनुहोस् ।
- धितोपत्र कारोबारमा रकमको लेनदेन गर्दा बैंकमार्फत गर्नुहोस् । धितोपत्र कारोबार वापत लाग्ने शुल्क सम्बन्धमा रहेको कानुनी व्यवस्थाको जानकारी लिने गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमा कारोबार गर्दा नेपाल धितोपत्र बोर्ड (बोर्ड) बाट अनुमतिपत्र प्राप्त र नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लि. (नेप्से) को सदस्यता लिएको धितोपत्र दलाल व्यवसायी (स्टक ब्रोकर) मार्फत मात्र कारोबार गर्नुहोस् ।
- धितोपत्र बजार, वित्त बजार, बीमा बजार तथा सम्बन्धित नीति, नियम तथा निर्देशनहरू सम्बन्धी आधिकारीक जानकारीका लागि बोर्ड, नेप्से, नेपाल राष्ट्र बैंक, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, विद्युत नियमन आयोग तथा नेपाल बीमा प्राधिकरणको वेबसाइट हेर्ने गर्नुहोस् ।
- धितोपत्रमा लगानी सम्बन्धी कुनै जिज्ञासा वा गुनासाहरू भए सम्बन्धित धितोपत्र व्यवसायी, निष्काशनकर्ता तथा सूचीकृत कम्पनी, सिडिएस एण्ड क्लियरिङ कम्पनी (सिडिएससि), नेप्से वा बोर्डमा सम्पर्क राख्नुहोस् ।
- बोर्डले धितोपत्र बजार तथा वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमित रूपमा प्रशिक्षण तथा सचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन एवं विभिन्न प्रकाशन गरी सचेतना अभिभृद्धि गर्ने गरेकोमा त्यस्तो कार्यक्रममा सक्रिय सहभागी हुने एवं प्रकाशित सूचना तथा जानकारीको अध्ययन गरी धितोपत्र बजार तथा लगानी सम्बन्धी आवश्यक ज्ञान हासिल गर्नुहोस् ।

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

- लगानीकर्ताहरूले आफ्ना लगानी सम्बन्धी विवरण लगायत अन्य व्यक्तिगत विवरणहरू सुरक्षित राख्नको लागि विशेष सुरक्षा व्यवस्था अपनाउनुका साथै यस्ता विवरणहरू अपरिचित व्यक्ति वा समूहहरूलाई कुनै पनि माध्यमबाट प्रदान गर्ने नगर्नुहोस् ।
- वित्तीय बजारसँग सम्बन्धित कानुनी व्यवस्था र लगानीकर्ताको हक अधिकारका सम्बन्धमा जानकारी हासिल गर्ने गर्नुहोस् ।

धितोपत्र बजारका सम्बन्धमा बारम्बार सोधिने प्रश्नहरूलाई अनुसूचि १ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अनुसूची १

धितोपत्र बजारमा बारम्बार सोधिने प्रश्नहरू

१. अग्रपंतिको नियमन निकाय भनेको के हो ?

नियमन निकायले बनाएको ऐन, नियम, विनियमहरूको अधिनमा रही धितोपत्र बजारको स्वच्छ संचालनको लागि बजारका संयन्त्रहरू जस्तै स्टक एक्सचेन्ज, सिडिएससि, आदिले आफ्नो मातहतमा रहने धितोपत्र व्यवसायीहरूलाई गर्ने अनुगमन सुपरिवेक्षणलाई अग्रपंक्तिको नियमन भनिन्छ, र यस किसिमले नियमन गर्ने संस्थालाई अग्रपंक्तिको नियमन निकाय भनिन्छ। लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्न निर्वाह गर्ने संरक्षकको भुमिकालाई फ्यूडिसियरी भूमिका भनिन्छ। सो भूमिका निर्वाह गर्ने क्रममा बोर्डले विभिन्न ऐन, नियम तर्जुमा गरी लागु गर्ने गराउने, बजारलाई प्रभावित पार्न सक्ने सूचनाहरू समयमा प्रवाह गर्ने गराउने जस्ता कार्यहरू मार्फत लगानीकर्ताहरूको हकहित रक्षा गर्ने काम गर्दछ।

२. के धितोपत्र (सेयर) मा गरिने लगानी जोखिममुक्त हुन्छ ?

धितोपत्रमा गरिने लगानी पूर्ण जोखिममुक्त हुदैन। साधारण सेयरमा गरिने लगानीलाई अन्य धितोपत्रमा गरिने लगानी भन्दा बढी जोखिमपूर्ण मानिन्छ। डिबेन्चरको हकमा तोकिएको समय र दरमा व्याज तथा साँवा भुक्तानी गर्ने शर्त रहने हुँदा यसलाई सेयर भन्दा कम जोखिमपूर्ण मानिन्छ। यस्तै सरकारी धितोपत्रमा तोकिएको समय र तोकिएको दरमा व्याज प्रदान गरिने र तोकिएको अवधिमा साँवा भुक्तानी समेत निश्चित हुने हुँदा यस्तो धितोपत्रलाई न्युन जोखिमयुक्त धितोपत्रको रूपमा लिइन्छ।

३. के धितोपत्रमा लगानी गर्दा घाटा भए क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था हुन्छ ?

धितोपत्रमा गरिएको लगानीमा नाफा वा घाटा जे भए पनि सो आफैले व्यहोर्नुपर्ने तथा यसमा लगानी गर्दा घाटा भएमा सोको क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था हुदैन। यसमा गरिएको लगानी स्वेच्छक हुनाले नाफा घाटाको भागीदार लगानीकर्ता स्वयंले व्यहोर्नु पर्ने हुन्छ अन्य कुनै पक्ष वा निकायले सोको परिपूर्ति गर्ने व्यवस्था हुदैन।

४. अन्य व्यक्तिको परिचय पत्रको दुरुपयोग गरी धितोपत्र खरिदका लागि आवेदन गरेमा के हुन्छ ?

अन्य व्यक्तिको परिचय पत्रको दुरुपयोग गरी वा अनाधिकृत रूपले धितोपत्र खरिदका लागि दरखास्त दिएको पाइएमा त्यस्तो आवेदकहरूको आवेदन रकम जफत गरी सो रकम धितोपत्र बजारको विकासमा लगाइने व्यवस्था रहेको छ।

५. आफ्नो सेयर बिक्री गर्दा अर्को व्यक्तिले नाफा खान सक्छ कि सक्दैन ?

आफूसँग भएको सेयर अर्को व्यक्तिले लगेर नाफा खाई बेच्न सक्दैन। आफ्नो नामको सेयर आफैले हस्ताक्षर नगरी बेच्न मिल्दैन। सेयर बेच्दाखेरी पनि धितोपत्र दलालले नियम अनुसारको निश्चित शुल्क

(दलाली दस्तुर) बाहेक अन्य रकम लिन मिल्दैन ।

६. कम्पनी खारेजीमा गएमा सेयरधनीहरूको रूपमा कस्तो हक रहन्छ त ?

कम्पनी खारेजीमा गएको अवस्थामा सर्वप्रथम लिक्यूडेटर (Liquidator) को नियुक्ति गरिन्छ । यसरी नियुक्त लिक्यूडेटरले कम्पनीको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन तथा बिक्री गर्न सहयोग गर्दछ । यसरी बिक्री गरी प्राप्त रकमबाट सर्वप्रथम कम्पनी खारेज गर्दा लाग्ने खर्च, कर्मचारीहरूको तलब तथा सुविधाहरू, सरकारी कर तथा दस्तुरहरू र सुरक्षित ऋण जस्ता दायित्वहरू भुक्तानी गरिन्छ । यस्ता दायित्वहरूको भुक्तानी पछि बाँकी रहेको रकम डिवेच्चर धनीहरूलाई प्रदान गरिन्छ । यस्तो भुक्तानी पश्चात पनि रकम बाँकी रहेमा दामासाहीको हिसाबले पहिले अग्राधिकार सेयरधनीहरूलाई र त्यसपछि मात्र साधारण सेयरधनीहरूलाई प्रदान गरिन्छ ।

७. सामूहिक लगानी योजना भनेको के हो ?

सामूहिक लगानी कोषले लगानीकर्ताहरूको रकम संकलन गर्नका लागि संकलन गरिने रकम के-कस्तो धितोपत्र औजारहरूका लगानी गर्ने, कुन क्षेत्रमा लगानी गर्ने, लगानी गर्दाको जोखिम के कस्तो हुन्छ, आदि जस्ता विवरणहरू समावेश गरी तयार गरेको कार्यक्रमको खाकालाई योजना (स्क्रम) भनिन्छ । यस्तो योजना सञ्चालन गर्न नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति लिनु पर्छ । सामूहिक लगानी योजनामा गरिने लगानीलाई साधारण सेयरमा गरिने लगानी भन्दा सुरक्षित मानिन्छ ।

८. सामूहिक लगानी योजनामा कस्ता लगानीकर्ताहरूले लगानी गर्दा उपयुक्त हुन्छ ?

धितोपत्र बजार सम्बन्धी पन्चाप्त जानकारी नभएका र बढी जोखिम लिन नचाहने लगानीकर्ताहरूले सामूहिक लगानी योजनाका ईकाईहरूमा लगानी गर्न सक्दछन् । यस्ता कोषहरूले लगानीकर्ताहरूलाई युनिटहरू निष्काशन गरी बिक्री गर्दछन् र संकलित रकम विभिन्न किसिमका धितोपत्रहरूमा दक्ष तथा व्यावसायिक रूपमा लगानी गर्ने कोषको उद्देश्य रहेको हुन्छ । यसरी गरिएको लगानीबाट प्राप्त प्रतिफलमा कोषले व्यबस्थापन शुल्क तथा अन्य खर्चहरू कटाई बाँकी रकम सम्बन्धित युनिटहोल्डरलाई नै वितरण गर्दछ ।

९. मार्जिन कारोबार भनेको के हो ?

धितोपत्र दलाल व्यवसायीले आफ्ना ग्राहकहरूलाई धितोपत्र खरिदका लागि धितोपत्रको कुल मूल्यको निश्चित प्रतिशत रकम उक्त धितोपत्रको सुरक्षणमा आफैले वा अन्य सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट ऋणको रूपमा उपलब्ध गराउने कार्य भन्ने बुझिन्छ ।

१०. क्रेडिट रेटिङ के होईन ?

क्रेडिट रेटिङ कुनै कम्पनीको अडिट होईन त्यस्तै कम्पनीको सेयर खरिद वा बिक्री गर्ने वा नगर्ने संकेत पनि होईन । रेटिंग संस्थाहरूबाट कुनै निष्काशनकर्ता कम्पनीको एक पटकको विश्लेषण गरी प्रदान गरिएको स्तर सधैभरलाई होईन, कुनै पनि निष्काशनकर्ता कम्पनीको मूल्य तोक्ने कार्य गर्दैन तथा यसले सूचीकृत भएपश्चातको मूल्यलाई जनाउदैन । त्यस्तै, लगानीकर्तालाई क्रेडिट रेटिङ संकेतले धितोपत्र किन्न, बेच्न वा होल्ड गर्न सिफारिस गर्दैन तर यसले सुसूचित निर्णय गर्न सहयोग पुऱ्याउँदछ ।

११. के सर्वसाधारण लगानीकर्ताले विशिष्टीकृत लगानी कोषमा लगानी गर्न सक्छन् ?

विशिष्टीकृत लगानी कोष भनेको एक वित्तीय सम्पत्ति हो जुन स्टक, बन्ड, र नगद जस्ता परम्परागत लगानीका औजारहरू भन्दा भिन्न हुन्छन् । यो कोषमा जटिल प्रकृति र फरक जोखिमकोस्तर हुने भएकोले यसमा संस्थागत लगानीकर्ताहरु वा मान्यता प्राप्त, उच्च नेट-वर्ध व्यक्तिहरूद्वारा लगानी गर्न सक्दछन् ।

१२. सम्पत्ति शुद्धीकरण भनेको के हो ?

विभिन्न गैरकानुनी माध्यमबाट आर्जन गरिएको सम्पत्तिलाई कानुनी प्रक्रियावाट आर्जन गरेको जस्तो देखाउने विधि एंव तरिकालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण भनिन्छ । पुँजी बजारमा घट्न सक्ने सम्भावित कानुनी तथा आतंककारी क्रियाकलापहरू, विभिन्न शकास्पद गतिविधिको पहिचान गर्न र पुँजी बजारमा आउन सक्ने सम्भावित जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न तथा नेपालको पुँजी बजारको दीर्घकालीन विकासको लागि बोर्डले धितोपत्र सम्बन्धी व्यवसाय गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त कम्पनी वा संस्थाले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम ग्राहकको पहिचान गर्ने, शंकास्पद गतिविधिको पहिचान गर्ने, कारोबार सम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गर्ने तथा जोखिम व्यवस्थापन गर्ने समेत कार्यलाई नियमित र व्यवस्थित गर्न धितोपत्र ऐन, २०६३ बमोजिम सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशिका, २०६९ लाई प्रतिस्थापन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतंककारी कृयाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण निर्देशिका, २०७४ बनाई कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

१३. धितोपत्र सम्बन्धी गुनासाहरु कुन निकायमा राख्न सकिन्छ ?

धितोपत्रको सार्वजनिक निष्काशन हुँदा धितोपत्र खरिद सम्बन्धी गुनासा सम्बन्धित निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्ध गर्ने संस्था, निष्काशनकर्ता कम्पनी तथा नेपाल धितोपत्र बोर्ड समक्ष राख्न सकिन्छ । सूचीकृत धितोपत्र खरिद बिक्री सम्बन्धी गुनासाबाटे सर्वप्रथम धितोपत्र दलाललाई जानकारी गराउनु पर्दछ । धितोपत्र

दलालबाट सन्तुष्ट नभएमा आफ्नो गुनासो लिखित रूपमा स्टक एक्सचेज लि.मा राख्न सकिन्छ। त्यहाँबाट पनि गुनासो समाधान नभएमा बोर्ड समक्ष राख्न सकिन्छ।

१२. धितोपत्रको सूचीकरण भन्नाले के बुझिन्छ ?

प्राथमिक बजारमा धितोपत्रको प्रारम्भिक निष्काशन गर्ने कम्पनीले धितोपत्रको दोस्रो बजार मार्फत धितोपत्रको खरिद, बिक्री वा बिनिमय गर्ने प्रयोजनको लागि धितोपत्र बजारमा गरिने सूचीकरणलाई बुझिन्छ। हाल नेपाल स्टक एक्सचेज लि. मा धितोपत्र सूचीकरण गरिन्छ। सार्वजनिक रूपमा निष्काशन भएका धितोपत्रहरू नेपाल स्टक एक्सचेजमा सूचीकरण भएपश्चात बिक्री गर्न सकिन्छ।

१३. लगानीकर्ताले सार्वजनिकरूपमा निष्काशन गरिएको धितोपत्र खरिद गर्नुअघि कुन कुन विषयहरु हेतुपर्दछ ?

धितोपत्र खरिद गर्न चाहने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाको विवरणपत्र, सम्बन्धित कम्पनीको व्यवसायको प्रकृति, आर्थिक विवरण, संस्थागत सुशासनको अवस्था, जोखिम पक्ष, क्रेडिट रेटिङ्गको स्तर, संस्थापक, सञ्चालक सम्बन्धी विवरण जस्ता कुराहरूको अध्ययन तथा विश्लेषण गरी लगानी सम्बन्धी निर्णय गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

१४. इन्टरनेटमा आधारित धितोपत्र कारोबार भन्नाले के बुझिन्छ ?

धितोपत्र बजारमा हुनेकारोबारहरू जुनसुकै स्थानमा वसी कम्प्युटर तथा इन्टरनेटको माध्यमबाट लगानीकर्ताले सेयर ब्रोकर मार्फत प्रयोगकर्ता नाम (Username) र गोप्य शब्द (Password) लिएर धितोपत्र खरिद बिक्री गर्नुलाई इन्टरनेटमा आधारित धितोपत्र कारोबार भनिन्छ। यस किसिमको कारोबारबाट लगानीकर्तालाई बजारको गहिराइ हेने सुविधा प्राप्त हुन्छ।

१५. के मैले इन्टरनेट मार्फत सेयर खरिद बिक्रीका लागि आदेश दिन सक्छु ?

वि.स. २०७५ सालको शुरू देखि धितोपत्र दलाल मार्फत प्रयोगकर्ता नाम (Username) र गोप्य शब्द (Password) लिएर इन्टरनेट मार्फत खरिद बिक्री आदेश दिन सकिन्छ। बोर्डबाट धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरूको व्याक अफिस प्रणालीमा लगानीकर्ताले Username र Password लिई खरिद बिक्री आदेश दिने व्यवस्था तथा खरिद बिक्री कारोबारको जानकारी सोही प्रणाली मार्फत लिन मिल्ने व्यवस्था मिलाउनका लागि निर्देशन बमोजिम तयार गरिएको सफ्टवेयरमार्फत उक्त किसिमको कारोबारका लागि संभव भएको छ।

१६. आदेश अनुसारको धितोपत्रको खरिद बिक्री कारोबार कसरी हुन्छ ?

लगानीकर्ताहरूबाट प्राप्त खरिद बिक्री आदेश अनुसार धितोपत्र दलालहरूले कारोबार गर्दा पहिला आएको आदेशलाई पहिले लगानीकर्ताको नाम, धितोपत्रको नाम, मूल्य कम्प्युटरीकृत कारोबार प्रणालीमा प्रविष्टि गर्दछन् । यसरी प्रविष्ट भएको खरिद तथा बिक्री आदेश मूल्य समय प्राथमिकता (Price Time Priority) को आधारमा मेल खाएपछि धितोपत्र कारोबार सम्पन्न हुन्छ ।

१७. लगानीकर्ताले आफ्नो आदेश अनुसार भएको कारोबार अस्वीकार गरेमा के हुन्छ ?

धितोपत्र दलालबाट आफ्नो आदेश अनुसार कारोबार भएको जानकारी प्राप्त भएपछि धितोपत्र बिक्रीकर्ताले प्रमाणपत्र तथा सम्बन्धित कागजात र खरिदकर्ताले खरिद मूल्य समयमै नदिएबाट लगानीकर्ता वा सम्बन्धित दलाललाई हानी नोक्सानी हुन गएमा सम्बन्धित लगानीकर्ताले त्यस्तो नोक्सानी व्यहोर्नु पर्दछ ।

१८. धितोपत्रहरूको घरायसी तथा मृत्युपश्चातको नामसारी भनेको के हो ?

एकाघर परिवारभित्र धितोपत्रको स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने कार्य घरायसी नामसारी हो र मृत्यु भएका व्यक्तिहरूको खातामा भएका धितोपत्रहरू कानुनी हकवाला वा इच्छाइएको व्यक्तिको खातामा हस्तान्तरण गर्ने कार्यलाई धितोपत्रको मृत्यु नामसारी भनिन्छ । यस्तो नामसारी गर्न चाहने सम्बन्धित व्यक्तिले आवश्यक कागजातसहित निक्षेप सदस्यमा निवेदन दिनुपर्दछ ।

१९. पोर्टफोलियो व्यवस्थापन भनेको के हो ?

लगानीकर्ताले आफूसँग भएको रकम विभिन्न प्रकारको धितोपत्रमा लगानी गर्दा कुन कुन धितोपत्रहरू बढी जोखिमयुक्त तथा प्रतिफलयोग्य छन् भन्ने तथ्य बुझी लगानी विविधिकरणद्वारा लगानीलाई प्रतिफलयोग्य बनाउन सकिन्छ । विभिन्न प्रकृतिका धितोपत्रहरूका विभिन्न परिमाणमा लगानी गरी जोखिमलाई न्यून गर्ने तथा लगानी प्रतिफलमा बढ़ि ल्याउने विधिलाई पोर्टफोलियो व्यवस्थापन भनिन्छ । नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट अनुमति प्राप्त लगानी व्यवस्थापक अर्थात मर्चेन्ट बैंकरहरूबाट यो सेवा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

२०. के धितोपत्रमा लगानी गर्दा घाटा भए क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था हुन्छ ?

धितोपत्रमा गरिएको लगानीमा नाफा वा घाटा जे भए पनि सो सम्बन्धित लगानीकर्ता आफैले व्यहोर्नुपर्ने तथा यसमा लगानी गर्दा घाटा भएमा सोको क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था हुँदैन । यसमा गरिएको लगानी स्वेच्छिक हुनाले नाफा घाटाको भागीदार लगानीकर्ता स्वयंले व्यहोर्नु पर्ने हुन्छ, अन्य कुनै पक्ष वा निकायले सोको परिपूर्ति गर्ने व्यवस्था छैन ।

२१. मूल्य समय प्राथमिकता भनेको के हो ?

दुई वा दुई भन्दा बढी लगानीकर्ताहरूले एउटै कम्पनीको धितोपत्र खरिद गर्न आदेश दिएको अवस्थामा बढी मूल्यमा खरिद गर्न आदेश दिने खरिदकर्तालाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ, त्यस्तै बिक्री गर्दा कम मूल्यमा बिक्री आदेश दिनेलाई पहिलो प्राथमिकता दिइन्छ भने दुई वा दुई भन्दा बढी लगानीकर्ताहरूले एउटै कम्पनीको शेयर समान मूल्यमा खरिद वा बिक्री गर्न आदेश दिएमा पहिलो खरिद/बिक्रीको आदेश दिने लगानीकर्तालाई पहिलो प्राथमिकता दिइने व्यवस्थालाई मूल्य समय प्राथमिकता भनिन्छ।

२२. कारोबार सम्पन्न भएको जानकारी कसरी प्राप्त गर्ने ?

धितोपत्र दलालले लगानीकर्ताको आदेश अनुसार कारोबार सम्पन्न गरेपछि, सो सम्बन्धी तोकिए बमोजिमको जानकारी फाराम (करार नोट) भरी कारोबार भएकै दिन वा भोलिपल्टसम्म लगानीकर्तालाई उपलब्ध गराउनुपर्दछ। लगानीकर्ताले पनि आफ्ना आदेश अनुसार कारोबार भए नभएको बारे धितोपत्र दलालसँग सम्पर्क गरी बुझ्न सक्छन्। साथै इण्टरनेट मार्फत कारोबार हुने व्यवस्था भए पश्चात इन्टरनेट तथा एसएमएसमार्फत पनि कारोबार भएको जानकारी लिन सकिन्छ।

२३. बजार पूँजीकरण भनेको के हो ?

नेप्येमा सूचीकृत सम्पूर्ण धितोपत्रहरूको बजार मूल्यको कूल जोडलाई बजार पूँजीकरण भनिन्छ। धितोपत्र बजारमा सूचीकृत धितोपत्रहरूको सख्त्या र तिनको आ-आपनो दैनिक कारोबारको अन्तिम बजार मूल्य गुणन गरी जोड्दा बजार पूँजीकरण (बजार मूल्य) प्राप्त हुन्छ। बजार पूँजीकरणले धितोपत्र बजारको यथार्थ स्थितिको प्रतिनिधित्व गर्दछ।

२४. धितोपत्रको भित्री कारोबार (Insider Trading) भनेको के हो ?

सार्वजनिक नभएका धितोपत्रको मूल्यमा असर पार्न सक्ने भित्री सूचना वा जानकारीहरूको आधारमा आफूले धितोपत्र कारोबार गरेमा वा अरूलाई धितोपत्र कारोबार गर्न लगाएमा वा आफूलाई थाहा भएको सूचना वा जानकारी आफनो कर्तव्य पालनाको सिलसिलामा बाहेक अरू कसेलाई दिएमा त्यस्तो कारोबारलाई धितोपत्रको भित्री कारोबार (Insider Trading) भनिन्छ। भित्री कारोबार गोप्य सूचनाका आधारमा गरिने कारोबार हो। भित्री कारोबार गरेको प्रमाणित भएमा कानूनी रूपमा दण्डनीय मानिन्छ।

२५. निर्देशन पूर्जी (Debit Instruction Slip- DIS) के हो ?

सिडिएससिमा हितग्राही खाता खोलेका व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो खाता धितोपत्र जम्मा गर्न वा आफ्नो खाताबाट घटाउनका लागि दिने पूर्जी हो। बैंक खातामा रहेको रकम चेक मार्फत कारोबार गरिए

जस्तै डिम्याट खातामा रहेको धितोपत्रको कारोबार डिआइएस (DIS) मार्फत गरिन्छ ।

२६. दर्ता किताव बन्द भनेको के हो ?

संगठित संस्थाहरूले कम्पनी ऐनको व्यवस्था अनुसार निश्चित अवधिका लागि शेयर दाखिल खारेज तथा नामसारी नहुने गरी शेयर दर्ता किताव बन्द (Book Close) गर्न सक्छन् । संगठित संस्थाहरूले विशेष गरी कुन मितिसम्म कायम रहेका शेयरधनीहरूलाई साधारणसभामा सहभागी तथा लाभांश, बोनस शेयर र हकप्रद शेयर जस्ता प्रतिफलहरू प्रदान गर्ने भन्ने सम्बन्धमा निक्यौल गर्नका लागि यसरी दर्ता किताव बन्द गर्दछन् । यसरी दर्ता किताव बन्द भएको अवधिमा पनि शेयर खरिद बिक्री गर्न सकिन्छ तर यस अवधिमा खरिद गर्ने लगानीकर्ताले सम्बन्धित संगठित संस्थाले दर्ता किताव बन्द हुनु भन्दा अघि घोषणा गरेका लाभहरू भने प्राप्त गर्न सक्दैनन् ।

२७. के नेपाल ओटिसी बजार सञ्चालनमा रहेको छ ?

लामो समयदेखि सुषुप्त अवस्था रहेको ओटिसी बजार बोर्डबाट अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी हाल उक्त बजारलाई नेपाल स्टक एक्सचेजमार्फत सक्रिय गराई कारोबार भैरहेको छ । साथै ओटिसी बजारको सञ्चालनबाट पूँजी बजारको दायरासमेत फराकिलो हुने परिप्रेक्ष्यमा बोर्ड यस बजारलाई थप व्यवस्थित तथा यान्त्रिकृत गराउन प्रयत्नशील रहेको छ ।

२८. सिआरएन नम्बर (CRN No.) किन आवश्यक छ ?

आस्वा बैंकले ग्राहकको हितग्राही खाता र बैंक खाता रुजु गरिसकेपछि सि-आस्वा मार्फत निबेदन लिदा उक्त ग्राहकको हितग्राही खाता रुजु भैसकेको यकिन गर्नका लागि प्रदान गरेको पहिचान नम्बरलाई सिआरएन नं भनिन्छ । सार्वजनिक निष्काशनमा सिआस्वा अनिवार्य गरिएकोले शेयर भर्नका लागि यो नम्बर लिन आवश्यक भएको छ ।

२९. नेट एसेट्स भ्यालु (Net Assets Value-NAV) भनेको के हो ?

धितोपत्र बजारमा सामूहिक लगानी कोषले लगानी गरेका धितोपत्रको कूल बजार मूल्यबाट तिर्नुपर्ने दायित्व घटाएपछि आउने रकमलाई Net Assets Value भनिन्छ । सामूहिक लगानी कोषमा लगानी गर्दा कोषको छनोट गर्ने प्रमुख आधार भनेकै प्रति शेयर खुद सम्पति मूल्य हो । यो मूल्य जति धेरै भयो त्यति नै सामूहिक लगानी कोषको लगानी व्यवस्थापन राम्रो मानिन्छ ।

३०. म्युचुयल फण्ड कम्पनीले कुन कुन क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्छन ?

सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६५ बमोजिम म्युचुयल फण्ड कम्पनीहरूले बोर्डमा दर्ता

भएको धितोपत्र, सार्वजनिक भएको धितोपत्र, धितोपत्र विनिमय बजारमा सूचीकृत भएको धितोपत्र, नेपाल सरकारले जारी गरेको वा पूर्ण सुरक्षित हुने गरी सरकारी स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको कुनै संस्था वा नेपाल राष्ट्र वैकले जारी गरेका ऋणपत्र, ट्रेजरी विल तथा मुद्रा बजारका अन्य साधनहरू, बैंक निक्षेप, मुद्रा बजार उपकरण तथा बोर्डले तोकिदिएका अन्य क्षेत्रहरूमा मात्र लगानी गर्न सक्दछन् ।

३१. मृत्यु भएका व्यक्तिको नाममा रहेका धितोपत्र हकवालाले कसरी हकदाबी गर्नुपर्छ ?

धितोपत्र डिम्याट खातामा अभौतिक रूपमा रहेका हकवाला व्यक्तिले नामसारी निवेदन फारमका साथ आवश्यक कागजात संलग्न गरी मृतकको डिम्याट खाता रहेको निक्षेप सदस्य समझ निवेदन दिनुपर्दछ । यस्ता कागजातहरूमा मृत्यु दर्ता प्रमाणपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि, मृतकको नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि, हकवालाको नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि, नाता प्रमाणित प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि, हकवालाहरूको मन्जुरीनामा लगायतका कागजातहरू पर्दछन् ।

३२. IPO बाँडफाँडको नतिजा कसरी हेर्न सकिन्छ ?

IPO बाँडफाँडको नतिजा सिडिएससिको अनलाइन पोर्टल <https://iporesult.cdsc.con.np/> का साथै मेरो शेयर सेवा, निष्काशन प्रबन्धक तथा निष्काशनकर्ताको वेबसाइटबाट सजिलै हेर्न सकिन्छ ।

३३. धितोपत्र बिक्रीकर्ताले धितोपत्रको मौज्दात नभई कारोबार गरेमा के हुन्छ ?

धितोपत्र बिक्रीकर्ताले खातामा धितोपत्रको मौज्दात नभई कारोबार गर्नु हुँदैन । यस्तो कारोबारको राफसाफ तथा फछ्योट कार्य राफसाफ सदस्यले पनि गर्नुहुँदैन । यदि राफसाफ अगाडि बढाएमा त्यस्तो राफसाफ सदस्यलाई कारबाही हुन सक्छ ।

३४. धितोपत्रको लागतको भारित औषत लागत (Weighted Average Cost of Capital, WACC) भनेको के हो ?

लगानीकर्ताको स्वामित्वमा रहेको धितोपत्र मध्ये विभिन्न मितिमा विभिन्न तवरले खरिद गरेका कुनै एक कम्पनीको धितोपत्रको कुल लागतको भारित औषतलाई उक्त धितोपत्रको भारित औसत लागत (Weighted Average Cost of Capital, WACC) भनिन्छ ।

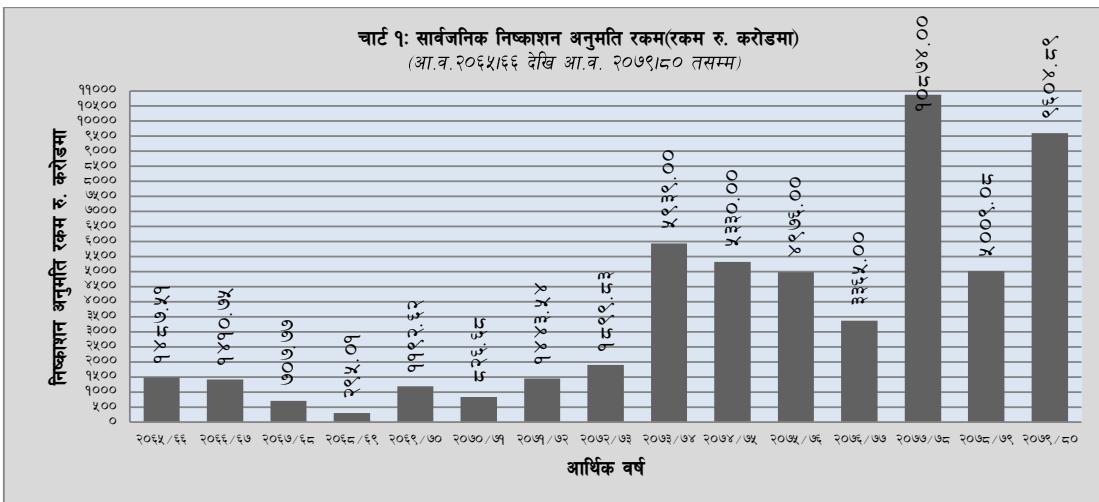
३५. कुनै व्यक्तिले आफ्नो नाममा भएको धितोपत्रहरूमध्ये केहीलाई अभौतिक र केहीलाई भौतिक प्रमाणपत्रको रूपमै राख्न सक्दछ?

हितग्राहीले आफ्नो धितोपत्रहरू अभौतिक वा भौतिक दुवै रूपमा राख्न सक्छ, तर कारोबारका लागि भने अनिवार्य रूपमा अभौतिकीकरण गर्नुपर्दछ ।

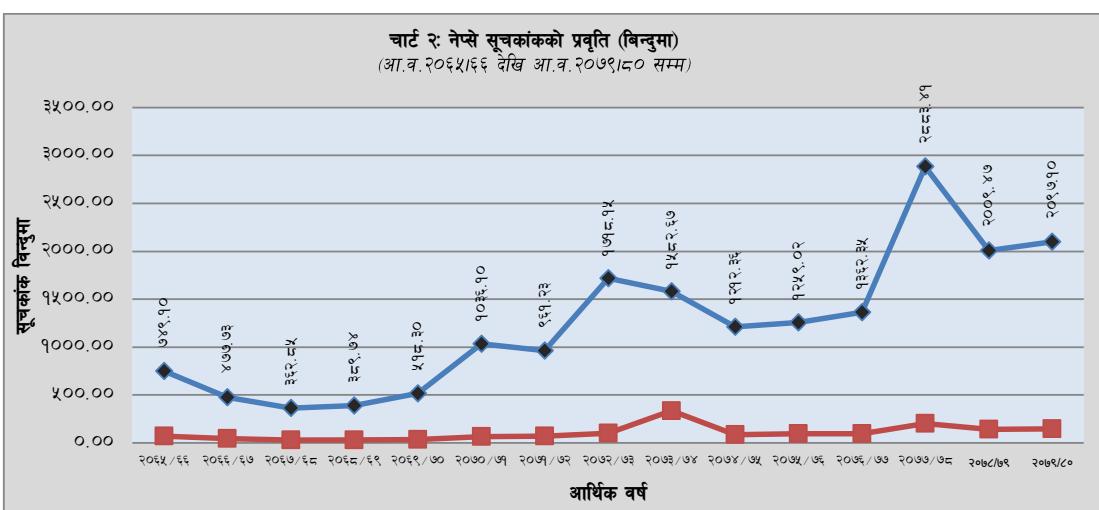
अनुसूची २

धितोपत्र बजारको प्रवृत्ति

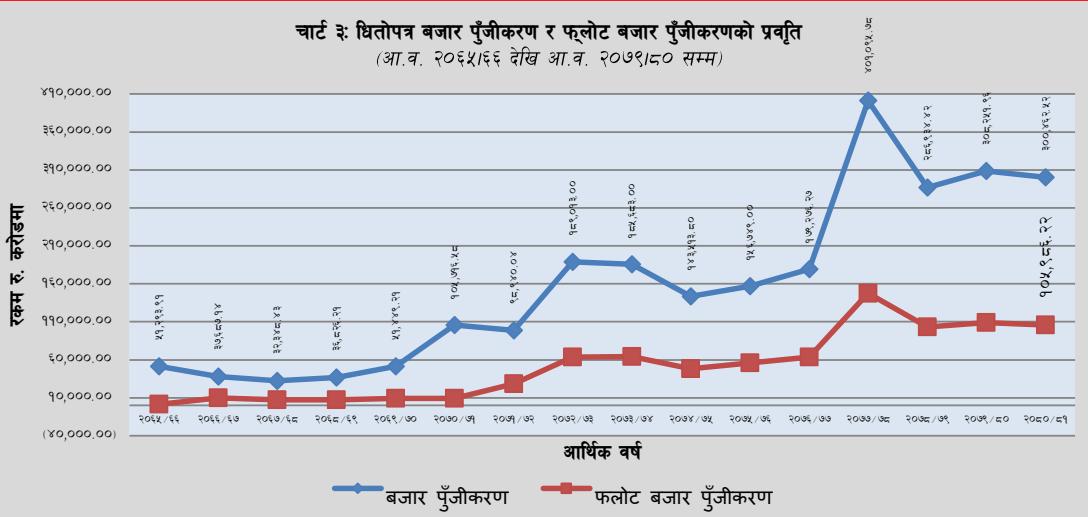
क) प्राथमिक बजारको प्रवृत्ति

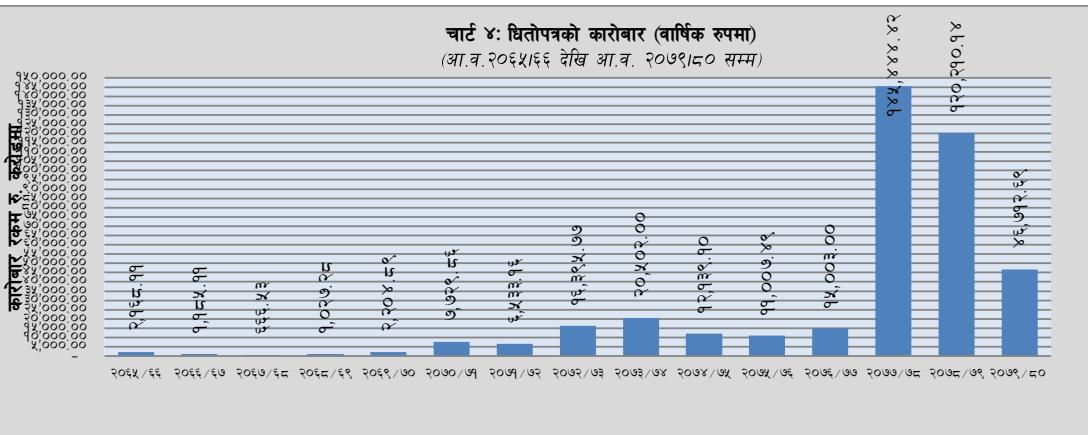
ख) धितोपत्रको दोस्रो बजारको प्रवृत्ति

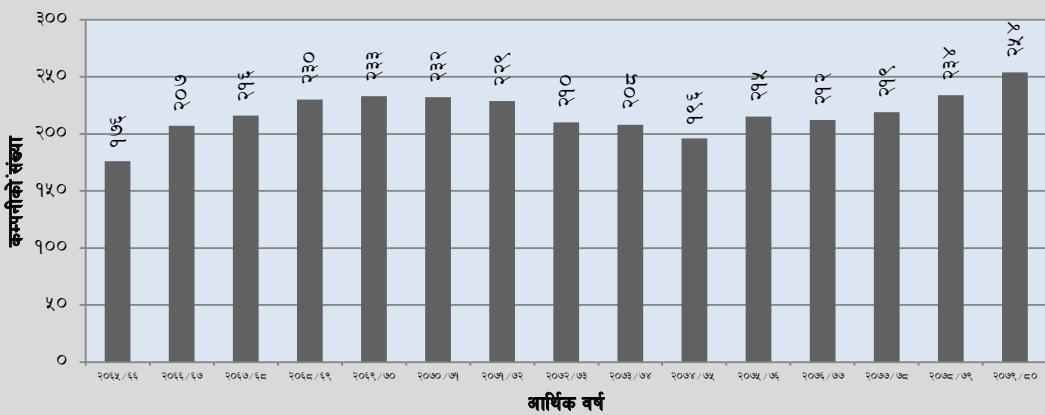
चार्ट ३: दितोपत्र बजार पुँजीकरण र फ्लोट बजार पुँजीकरणको प्रवृत्ति
(आ.व. २०६५/६६ देखि आ.व. २०७९/८० सम्म)

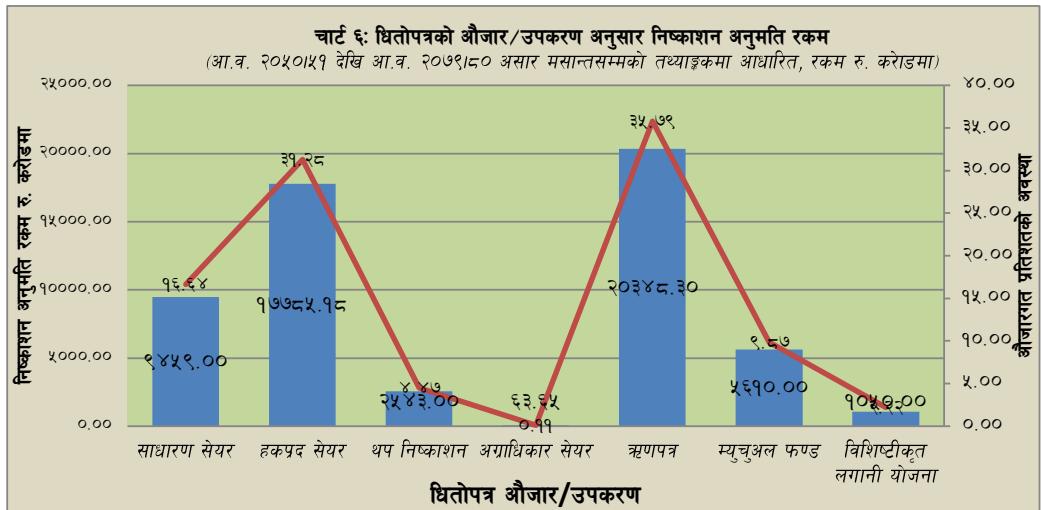
चार्ट ४: दितोपत्रको कारोबार (वार्षिक रूपमा)
(आ.व. २०६५/६६ देखि आ.व. २०७९/८० सम्म)

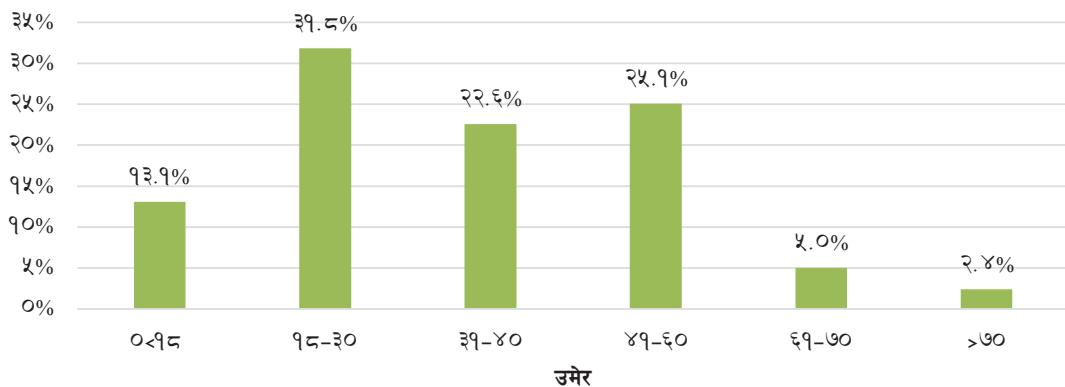
चार्ट ५: सुचीकृत कम्पनीको अवस्था
(आ.व. २०६५/६६ देखि आ.व. २०७९/८० सम्म)

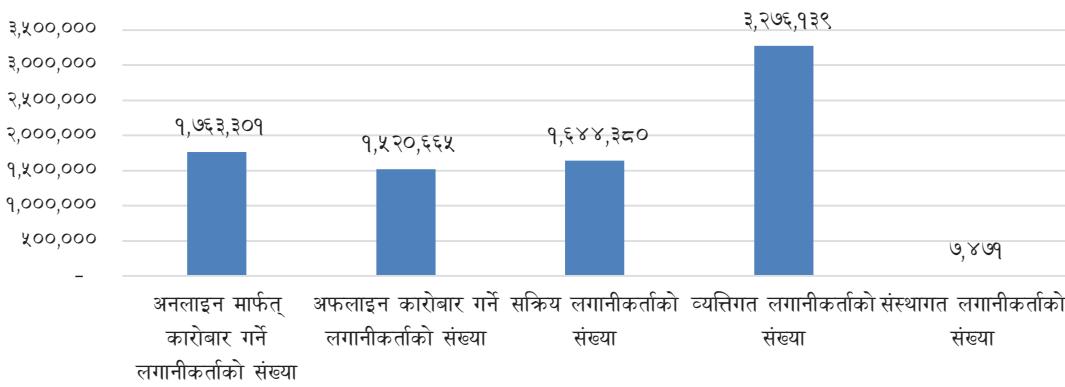
चार्ट ६: दितोपत्रको औजार/उपकरण अनुसार निष्काशन अनुमति रकम
(आ.व. २०५०/५१ देखि आ.व. २०७९/८० असार मसान्तसम्मको तथ्याङ्कमा आधारित, रकम रु. करोडमा)

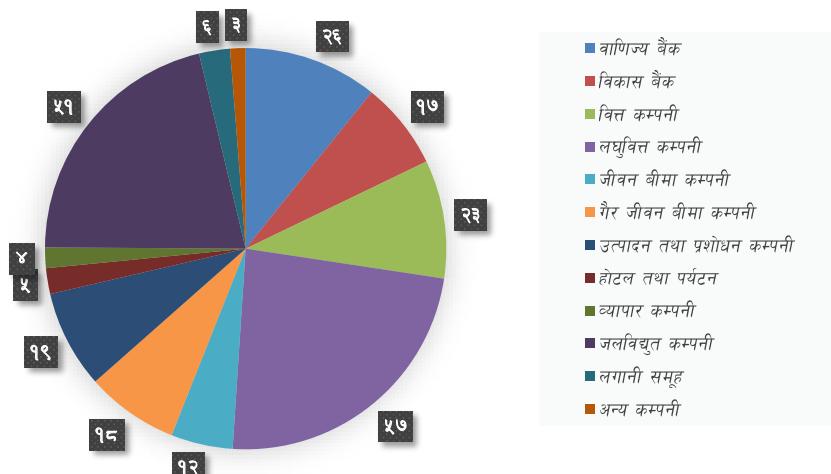
चार्ट ७: उमेरको आधारमा डिम्याट खाता भएका लगानीकर्ताको संख्या
आर्थिक वर्ष २०७८/७९ (प्रतिशतमा)

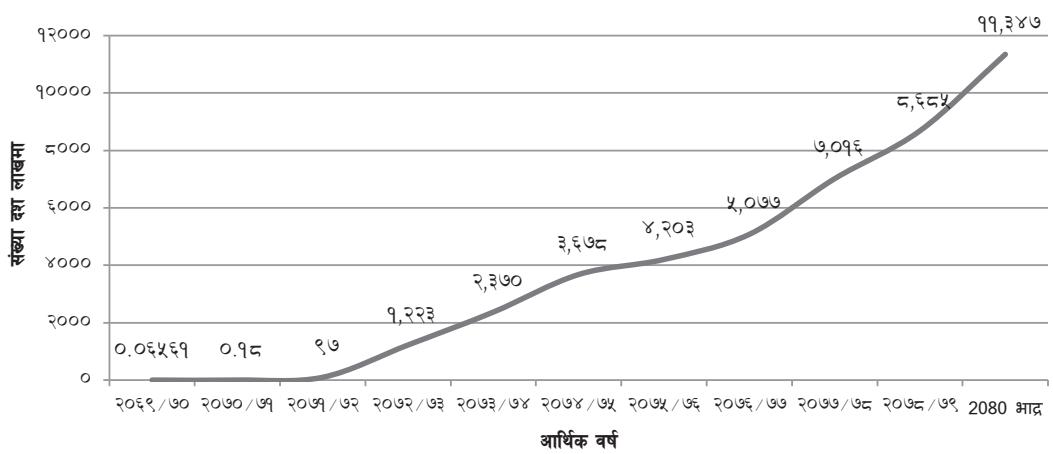
चार्ट ८: लगानीकर्ता सहभागिताको स्थिति
आर्थिक वर्ष २०७९/८० असार

चार्ट ९: सूचीकृत संगठित संस्थाको संख्या प्रतिशतमा

चार्ट १०: धितोपत्र अभौतिकीकरणको प्रवृत्ति

प्रकाशक

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

नीति, अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण विभाग

पो.ब. नं.: ९०३१, खुमलटार, ललितपुर।

फोन नं. ०१-५५४९०५७, ५५५०५११, ५५४४०७६, ५५४४००७७

फ्याक्स नं.: ०१-५५४९०५८

वेबसाइट : <http://www.sebon.gov.np>

ई-मेल : support@sebon.gov.np

टोल फ्री : १६६०-०१-४४४३३